

**UCHWAŁA NR IX/103/19
RADY POWIATU LIMANOWSKIEGO**

z dnia 15 listopada 2019 r.

w sprawie: przyjęcia „Powiatowego Programu Przeciwdziałania Przemocy na lata 2020 - 2025”.

Na podstawie art. 12 pkt 4, w związku z art. 4 ust. 1 pkt 3 i 4 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (t. j. Dz. U. z 2019 r. poz. 511 ze zm.) oraz art. 6 ust. 3 pkt 1 i 2, art. 6 ust. 4 pkt 2 ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (t. j. Dz. U. z 2015 r. poz. 1390 ze zm.) Rada Powiatu Limanowskiego uchwala, co następuje:

§ 1.

Realizując zadania własne powiatu oraz zadania z zakresu administracji rządowej określone w ustawie z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, przyjmuje się „Powiatowy Program Przeciwdziałania Przemocy na lata 2020 – 2025” w brzmieniu jak załącznik Nr 1 do niniejszej uchwały.

§ 2.

Koordinację działań jednostek realizujących program, o którym mowa w § 1, powierza się Dyrektorowi Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie w Limanowej.

§ 3.

Wykonanie uchwały zleca się Zarządowi Powiatu Limanowskiego.

§ 4.

Uchwała wchodzi w życie z dniem 1 stycznia 2020 r.

Przewodnicząca Rady

mgr Ewa Filipiak

Załącznik Nr 1
do Uchwały Nr IX/103/19
Rady Powiatu Limanowskiego
z dnia 15 listopada 2019 r.

POWIATOWY PROGRAM PRZECIWDZIAŁANIA PRZEMOCY NA LATA 2020 – 2025

LIMANOWA 2019

SPIS TREŚCI

CZEŚĆ I

DIAGNOZA ZJAWISKA PRZEMOCY W RODZINIE NA TERENIE POWIATU LIMANOWSKIEGO	3
---	---

CZEŚĆ II

PROGRAM PRZECIWDZIAŁANIA PRZEMOCY W RODZINIE ORAZ OCHRONY OFIAR PRZEMOCY W RODZINIE.....	22
---	----

CZEŚĆ III

PROGRAM PROFILAKTYCZNY PROMUJĄCY I WDRAŻAJĄCY PRAWIDŁOWE METODY WYCHOWAWCZE W STOSUNKU DO DZIECI W RODZINACH ZAGROŻONYCH PRZEMOCĄ W RODZINIE.....	45
---	----

CZEŚĆ IV

PROGRAM ODDZIAŁYWAŃ KOREKCYJNO – EDUKACYJNYCH DLA OSÓB STOSUJĄCYCH PRZEMOC W RODZINIE.....	58
---	----

CZEŚĆ V

PROGRAM PSYCHOLOGICZNO – TERAPEUTYCZNY DLA OSÓB STOSUJĄCYCH PRZEMOC W RODZINIE.....	68
--	----

CZĘŚĆ I

DIAGNOZA ZJAWISKA PRZEMOCY W RODZINIE NA TERENIE POWIATU LIMANOWSKIEGO

LIMANOWA 2019

SPIS TREŚCI

1. ZESPÓŁ INTERDYSCYPLINARNY	5
2. OSOBY ZGŁASZAJĄCE SIĘ DO OŚRODKÓW POMOCY SPOŁECZNEJ Z PROBLEMEM PRZEMOCY	8
3. NAJCZĘSTSZY RODZAJ ZGŁASZANYCH SPRAW	10
4. PROCEDURA NIEBIESKIEJ KARTY.....	11
5. PUNKTY WSPARCIA I PORADNICTWA SPECJALISTYCZNEGO	12
6. DZIAŁANIA PROFILAKTYCZNE OŚRODKÓW POMOCY SPOŁECZNEJ.....	14
7. DZIAŁANIA POWIATOWEGO CENTRUM POMOCY RODZINIE W LIMANOWEJ	14
7.1. POMOC PSYCHOLOGICZNA.....	15
7.2. PORADNICTWO PRAWNE.....	17
7.3. WSPÓŁPRACA Z SĄDECKIM OŚRODKIEM INTERWENCJI KRYZYSOWEJ (SOIK)	18
7.4. GRUPA WSPARCIA.....	19
7.5. DZIAŁANIA PODEJMOWANE W STOSUNKU DO SPRAWCÓW PRZEMOCY W RODZINIE	19
SPIS TABEL	21
SPIS RYSUNKÓW	21
SPIS WYKRESÓW	21

1. ZESPÓŁ INTERDYSCYPLINARNY

Rysunek 1 Mapa Powiatu Limanowskiego

Nowelizacja ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie z dnia 1 sierpnia 2010 r. powołała do życia nową formę pomocy rodzicom dotkniętym przemocą – Zespoły Interdyscyplinarne.

Zespół Interdyscyplinarny tworzą przedstawiciele: jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, Gminnych Komisji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Policji, Prokuratury, Zespołu Kuratorów Sądowych, oświaty, ochrony zdrowia, organizacji pozarządowych, i innych instytucji zajmujących się przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie. Zespoły te funkcjonują w ramach działalności miejskich lub gminnych ośrodków pomocy społecznej.

Zespoły Interdyscyplinarne powoływane są do realizacji zadań ustawowych i ich celem jest przede wszystkim diagnozowanie problemu przemocy w rodzinie, w dalszej kolejności działania zapobiegawcze, prewencyjne w środowiskach zagrożonych dewiacjami i patologią, a także podejmowanie interwencji w stosunku do osób dotkniętych przemocą. Praca Zespołu Interdyscyplinarnego wymaga opracowania i stosowania indywidualnych planów pomocy, a także wdrażania działań wobec osób stosujących przemoc. Kolejno monitoruje się zachodzące zmiany w pracy i funkcjonowaniu rodzin borykających się z problemem przemocy.

Na terenie Powiatu Limanowskiego swoje działania prowadzi 12 Zespołów Interdyscyplinarnych. Każdy z dziesięciu gminnych ośrodków pomocy społecznej i dwóch miejskich ośrodków pomocy społecznej posiada zespół. Posiedzenia zespołów winny odbywać się nie rzadziej niż jeden raz na trzy miesiące. Częstsze spotkania zespołów są warunkowane rosnącymi potrzebami, które wynikają z szerzącego się zjawiska przemocy i wprowadzania obligatoryjnych działań zapobiegawczych. Poniższe zestawienie wskazuje na częstotliwość spotkań poszczególnych Zespołów Interdyscyplinarnych w latach 2016 – 2018.

Tabela 1 Liczba spotkań Zespołu Interdyscyplinarnego w latach 2016 – 2018

NAZWA OŚRODKA POMOCY SPOŁECZNEJ: GOPS – GMINNY, MOPS – MIEJSKI /ROK	2016	2017	2018
GOPS Dobra	3	4	4
GOPS Jodłownik	4	4	4
GOPS Kamienica	4	4	4
GOPS Laskowa	4	4	4
GOPS Limanowa	4	4	4
MOPS Limanowa	4	4	4
GOPS Łukowica	4	4	4
GOPS Mszana Dolna	4	4	4
MOPS Mszana Dolna	4	4	4
GOPS Niedźwiedź	5	5	5
GOPS Słupnice	4	4	6
GOPS Tymbark	4	4	4
ŁĄCZNIE:	48	49	51

Analiza danych zawartych w Tabeli 1 wskazuje, iż najwięcej spotkań Zespołu Interdyscyplinarnego odbyło się w GOPS Słupnice w 2018 roku, w liczbie 6 spotkań. O jedno spotkanie mniej rocznie odbyło się w GOPS Niedźwiedź w liczbie 5 we wszystkich analizowanych latach. Najmniej, bo 3 spotkania zorganizował GOPS Dobra w 2016 roku. Pozostałe jednostki przeprowadziły po 4 spotkania rocznie. Standardem jest spotkanie się co najmniej 4 razy w roku, średnio raz na kwartał. Poza tym, w ramach działalności Zespołów Interdyscyplinarnych są tworzone grupy robocze. Zadaniem grup roboczych jest podejmowanie działań obejmujących swoim zakresem doraźną pomoc osobie doznającej przemocy i długoterminowe działania pozwalające jej na zmianę funkcjonowania i poprawy sytuacji, odejście z destrukcyjnego środowiska. Są to działania dostosowane do indywidualnych potrzeb ofiar przemocy i skupiające się na poszukiwaniu najlepszych dla

niej rozwiązań. Poniższa Tabela 2 wskazuje na częstotliwość powoływania grup roboczych na terenie poszczególnych miast i gmin Powiatu Limanowskiego.

Tabela 2 Liczba powołanych grup roboczych powoływanych w latach 2016 – 2018

NAZWA OŚRODKA POMOCY SPOŁECZNEJ: GOPS – GMINNY, MOPS – MIEJSKI /ROK	2016	2017	2018
GOPS Dobra	24	23	22
GOPS Jodłownik	18	20	12
GOPS Kamienica	20	19	15
GOPS Laskowa	22	18	15
GOPS Limanowa	54	54	38
MOPS Limanowa	39	34	45
GOPS Łukowica	16	13	19
GOPS Mszana Dolna	37	28	28
MOPS Mszana Dolna	35	16	12
GOPS Niedźwiedź	18	12	8
GOPS Słupnice	17	17	17
GOPS Tymbark	8	12	11
ŁĄCZNIE:	308	266	242

Dane zwarte w Tabeli 2 wskazują, iż na przełomie trzech ostatnich lat nigdzie nie nastąpił wzrost częstotliwości powoływania grup roboczych. Ponadto w przypadku aż połowy nastąpił spadek częstotliwości powoływania grup roboczych np.: GOPS Dobra, GOPS Kamienica, GOPS Laskowa, GOPS Limanowa, GOPS Niedźwiedź i MOPS Mszana Dolna. W GOPS Jodłownik, MOPS Limanowa, GOPS Łukowica i GOPS Tymbark w 2017 roku spadła liczba grup roboczych, po czym w kolejnym roku 2018 ponownie wzrosła. W GOPS Słupnice liczba częstotliwości spotkań jest niezmienna na przestrzeni trzech kolejnych lat. Najwięcej spotkań w liczbie 54 odbyło się w GOPS Limanowa w 2016 i 2017 roku, a najmniej w GOPS Niedźwiedź w 2018 roku i w GOPS Tymbark w 2016 roku w liczbie 8. Biorąc pod uwagę całość danych, to zauważyć można, że na przestrzeni trzech ostatnich lat spadła liczba powoływanych grup roboczych.

Tabela 3 Liczba rodzin objętych działaniami Zespołu Interdyscyplinarnego i grup roboczych w latach 2016 - 2018

NAZWA OŚRODKA POMOCY SPOŁECZNEJ: GOPS –GMINNY, MOPS – MIEJSKI /ROK	2016	2017	2018
GOPS Dobra	18	34	29
GOPS Jodłownik	23	26	29
GOPS Kamienica	17	17	13
GOPS Laskowa	22	18	15
GOPS Limanowa	76	80	64
MOPS Limanowa	49	45	39
GOPS Łukowica	19	16	19
GOPS Mszana Dolna	54	53	50
MOPS Mszana Dolna	15	20	11
GOPS Niedźwiedź	26	24	18
GOPS Słopnice	17	17	17
GOPS Tymbark	8	12	11
ŁĄCZNIE:	344	362	315

Interpretacja danych zawartych w powyższej Tabeli 3 wskazuje na spadek liczby rodzin objętych pomocą na przestrzeni trzech lat w GOPS Laskowa, MOPS Limanowa, GOPS Mszana Dolna, GOPS Niedźwiedź i tylko w jednym ośrodku pomocy społecznej – w GOPS Jodłowniku nastąpił niewielki wzrost liczby rodzin. W pozostałych zespołach sytuacje są zmienne. Obserwuje się wzrost rodzin objętych wsparciem w 2017 roku i spadek w 2018 roku. Sytuacja ta dotyczy GOPS Dobra, GOPS Limanowa, GOPS Łukowica, MOPS Mszana Dolna i GOPS Tymbark. W jednym ośrodku GOPS Kamienica w latach 2016 i 2017 było tyle samo rodzin – po 17, a w następnym 2018 r. mniej – 13. Jeden zespół - GOPS Słopnice pomagał przez 3 kolejne lata niezmienniej liczbie rodzin – 17. Analizując całość danych, zauważyć można spadek liczby rodzin objętych pomocą OPS, co oznacza zmniejszenie liczby rodzin, które doświadczyły przemocy w powyższych latach.

2. OSOBY ZGŁASZAJĄCE SIĘ DO OŚRODKÓW POMOCY SPOŁECZNEJ Z PROBLEMEM PRZEMOCY

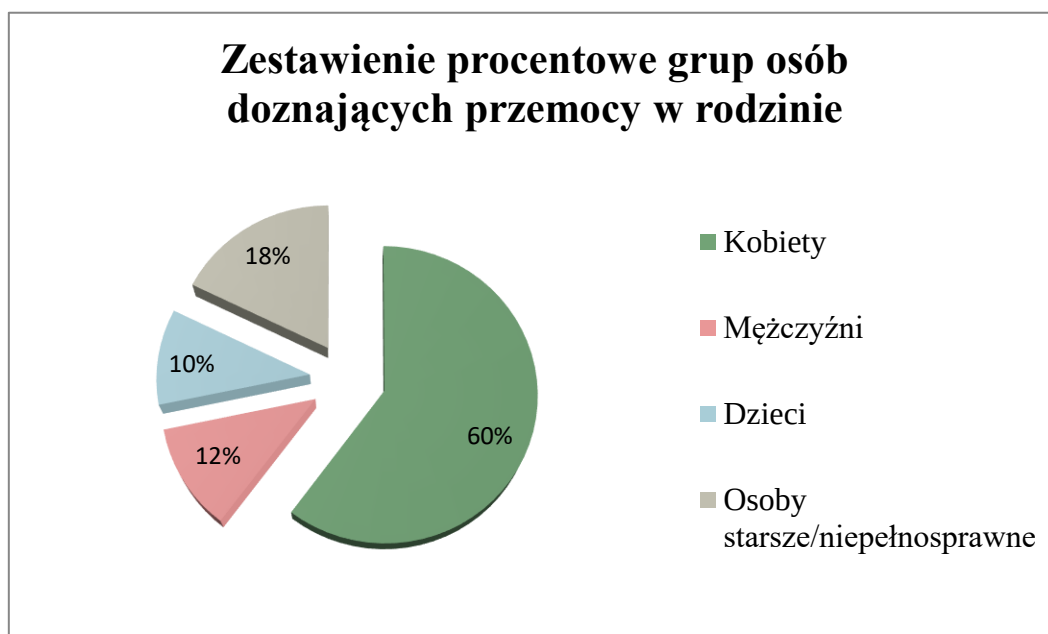
Problem przemocy dotyka nie tylko kobiet, mężczyzn i dzieci ale także osoby starsze i/lub niepełnosprawne. Uzyskane dane z ośrodków pomocy społecznej z lat 2016, 2017 i 2018 wskazują, iż przemoc coraz częściej jest zgłaszana wobec

osób w podeszłym wieku. Poniższa Tabela 4 zawiera dane liczbowe, ukazujące istotę poruszanego problemu.

Tabela 4 Liczba osób doznających przemocy, które zgłosiły się do ośrodków pomocy społecznej w latach 2016 - 2018

OSOBY / ROK	2016	2017	2018	ŁĄCZNIE:
Kobiety	263	245	199	707
Mężczyźni	46	50	39	135
Dzieci	54	42	27	123
Osoby starsze/ niepełnosprawne	83	69	57	209

Z danych liczbowych zgromadzonych w powyższej Tabeli 4 wynika, iż najczęściej doznawanie aktów przemocy zgłaszały kobiety. Na przełomie trzech lat ich liczba wynosiła 707, ale malała w kolejnych latach, ponieważ w 2016 wyniosła 263, w 2017 roku spadła do 245 i w 2018 roku spadła poniżej 200. W latach 2016 – 2018 mężczyźni doświadczyli przemocy w liczbie 135, dzieci doświadczyły przemocy w liczbie 123, a osoby starsze i/lub niepełnosprawne w liczbie 209. Procentowy udział każdej z opisanych grup wskazuje Wykres 1.

Wykres 1 Grupy osób doznające przemocy – w ujęciu procentowym

Największy procentowy udział w zgłoszeniach dotyczących przemocy mają kobiety, bo aż ponad połowa – 60%, osoby starsze i/lub niepełnosprawne 18%, mężczyźni 12%. Dzieci mają najmniejszy procentowy udział – 10%.

3. NAJCZĘSTSZY RODZAJ ZGŁASZANYCH SPRAW

W oparciu o dane z 11 ośrodków pomocy społecznej dotyczące form i rodzajów przemocy stosowanej przez sprawców wobec ofiar sporządzono poniższą Tabelę 5.

Tabela 5 Formy przemocy najczęściej zgłaszane do ośrodków pomocy społecznej w latach 2016 - 2018

FORMY PRZEMOCY / ROK	2016	2017	2018
Fizyczna	161	147	120
Psychiczna	230	201	180
Seksualna	2	3	3
Ekonomiczna	8	11	11
Alkoholizm/nadużywanie alkoholu	162	136	128
Inne	52	34	37

Z danych zawartych w Tabeli 5 wynika, iż najczęściej zgłaszaną formą przemocy w przeciągu lat 2016 – 2018 była przemoc psychiczna, kolejno przemoc fizyczna i alkoholizm, aczkolwiek różnica pomiędzy liczbą przemocy fizycznej a alkoholizmu jest minimalna, bo tylko 2. Natomiast znacząco rzadko wystąpiły przemoc ekonomiczna i seksualna. Zdarzały się także zawiadomienia o innych formach przemocy, do których zalicza się np. niszczenie mienia, znieważanie, itp. Powyższe dane w tabeli wskazują również na spadek, na przestrzeni trzech lat, liczby form przemocy fizycznej ze 161 na 120, przemocy psychicznej z 230 na 180 i alkoholizmu z 162 na 128.

Dane dotyczące liczby sprawców przemocy, w tabeli poniżej (Tabela 6), wskazują na znaczną przewagę mężczyzn nad kobietami i kolejno nieletnimi. Na przełomie lat 2016 – 2018 obserwuje się sukcesywny spadek łącznej liczby wszystkich osób stosujących przemoc.

Tabela 6 Zestawienie liczbowe obejmujące osoby stosujące przemoc

OSOBY / ROK	2016	2017	2018
Kobiety	42	21	21
Mężczyźni	250	250	234
Nieletni	0	0	1
ŁĄCZNIE:	292	271	256

Analiza Tabeli 7 wskazuje na największą liczbę kobiet, jako osób pokrzywdzonych przez sprawców przemocy w latach 2016 – 2018, następnie liczbę małoletnich i znacznie najniższą liczbę mężczyzn.

Tabela 7 Zestawienie liczbowe osób pokrzywdzonych w wyniku przemocy domowej

OSOBY / ROK	2016	2017	2018
Kobiety	260	237	230
Mężczyźni	35	43	49
Małoletni	122	75	101
ŁĄCZNIE:	417	355	380

4. PROCEDURA NIEBIESKIEJ KARTY

Częstotliwość zjawiska przemocy oddaje częstotliwość wszczynania procedury Niebieskich Kart w miejskich i gminnych ośrodkach pomocy społecznej. Rozpatrując problematykę zjawiska przemocy w rodzinie warto dokonać analizy liczby założonych kart i wszczętych postępowań. Poniższa Tabela 8 przedstawia istotę problemu.

Tabela 8 Liczbowe zestawienie ilości Niebieskich Kart założonych w poszczególnych ośrodkach pomocy społecznej.

NAZWA OŚRODKA POMOCY SPOŁECZNEJ: GOPS – GMINNY, MOPS – MIEJSKI /ROK	2016	2017	2018
GOPS Dobra	27	32	30
GOPS Jodłownik	20	20	17
GOPS Kamienica	20	17	13
GOPS Laskowa	22	18	15
GOPS Limanowa	54	54	38
MOPS Limanowa	48	44	34
GOPS Łukowica	33	33	23
GOPS Mszana Dolna	37	28	28
MOPS Mszana Dolna	15	8	11
GOPS Niedźwiedź	18	12	9
GOPS Słopnice	13	9	11
GOPS Tymbark	8	17	11
ŁĄCZNIE:	315	292	240

Dokonując analizy danych zawartych w Tabeli 8 zauważa się, uogólniając, spadek ilości zakładanych Niebieskich Kart, co jest zbieżne z danymi we wcześniejszych analizach, dotyczących zjawiska przemocy w rodzinie. Aż w 10 na 12 gminach liczba ta spadła

porównując rok 2016 i 2018. Zaledwie w GOPS Dobra i GOPS Tymbark odnotowano wzrost założonych NK.

Tabela 9 Liczbowe zestawienie ilości Niebieskich Kart założonych w poszczególnych podmiotach, innych niż ośrodki pomocy społecznej w latach 2016 - 2018

INSTYTUCJA / ROK	2016	2017	2018
Policja	304	310	238
Ochrona zdrowia	2	1	1
Oświata	3	2	3
Komisja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych	2	3	0
ŁĄCZNIE:	311	316	242

Szczegółowa analiza danych zawartych w powyższej Tabeli 9 wskazuje, iż najwięcej Niebieskich Kart założonych zostało przez policję. Dominowały w 2017 roku w liczbie 310, mniej było w 2016 – 311, a w 2018 roku liczba NK znacznie spadła aż do 238. Pozostałe instytucje: ochrona zdrowia, oświata i KRPA wystawiły łącznie, na przełomie 3 lat, zaledwie 17 Niebieskich Kart.

Powyższe spostrzeżenia kolejny raz potwierdzają spadek zjawiska przemocy w rodzinie, biorąc pod uwagę 3 ostatnie lata, należy zaznaczyć, że problematyka przemocy jest trudna, a praca z ofiarami i sprawcami przemocy jest długoterminowa, więc wymaga szczególnej dalszej analizy. Ponadto, wymaga poświęcenia i nakładu sił zarówno funkcjonariuszy policji, pracowników ośrodków pomocy społecznej oraz innych podmiotów udzielających wsparcia w razie potrzeby osobom dotkniętym przemocą.

5. PUNKTY WSPARCIA I PORADNICTWA SPECJALISTYCZNEGO

Ankiety dotyczące rozwiązywania problemu przemocy skierowane w 2019 r. do miejskich i gminnych ośrodków pomocy społecznej poruszały temat posiadania oraz działalności punktów konsultacyjnych i/lub udzielających poradnictwa specjalistycznego dla osób dotkniętych przemocą. Na przełomie badanych lat 2016 – 2018 miejskie oraz gminne ośrodki pomocy społecznej zadeklarowały funkcjonowanie specjalistycznego poradnictwa na danym terenie. Poniższe zestawienie wskazuje na liczbę osób korzystających z punktów w sprawach związanych z przemocą w rodzinie.

Tabela 10 Zestawienie liczbowe dotyczące korzystania osób z punktów wsparcia i poradnictwa specjalistycznego dla osób dotkniętych przemocą

NAZWA OŚRODKA POMOCY SPOŁECZNEJ: GOPS – GMINNY MOPS – MIEJSKI /ROK	2016	2017	2018
GOPS Dobra	27	32	30
GOPS Jodłownik	14	16	15
GOPS Kamienica	148	135	156
GOPS Laskowa	48	44	62
GOPS Limanowa	40	44	42
MOPS Limanowa	87	65	70
GOPS Łukowica	42	34	28
GOPS Mszana Dolna	73	86	78
MOPS Mszana Dolna	33	25	22
GOPS Niedźwiedź	117	132	231
GOPS Słopnice	68	45	25
GOPS Tymbark	4	11	11
ŁĄCZNIE:	701	669	770

Analiza danych zawartych w Tabeli 10 wskazuje na:

- duże zainteresowanie szukaniem pomocy instytucjonalnej, na co mają wpływ działania zwiększające świadomość społeczną, kampanie przeciwdziałania występowaniu zjawiska przemocy, informacje w lokalnej prasie, mediach,
- z roku na rok następuje zarówno spadek aktów bądź zachowań rodzących przemoc czy też noszących znamiona przemocy, zachowań destrukcyjnych,
- dane obejmujące analizę lat 2016 i 2018 wskazują na wzrost korzystania ze specjalistycznego poradnictwa aż w ośmiu na dwanaście następujących jednostkach: GOPS Dobra, GOPS Jodłownik, GOPS Kamienica, GOPS Laskowa, MOPS Limanowa, GOPS Mszana Dolna, GOPS Niedźwiedź, GOPS Tymbark,
- usługi poradnictwa specjalistycznego zlokalizowane w GOPS Niedźwiedź, GOPS Kamienica i kolejno GOPS Mszana Dolna i MOPS Limanowa, jak wynika z zestawienia tabelarycznego, spotkały się z najliczniejszym zainteresowaniem,
- najmniejsza liczba osób skorzystała z usług poradnictwa w GOPS Tymbark i GOPS Jodłownik.

Należy zaznaczyć, że pomoc specjalistyczna dotyczy głównie wsparcia psychologicznego, prawnego, socjalnego oraz medycznego.

6. DZIAŁANIA PROFILAKTYCZNE OŚRODKÓW POMOCY SPOŁECZNEJ

Analiza zgromadzonych danych dotyczących działań prowadzonych przez ośrodki pomocy społecznej na terenie Powiatu Limanowskiego wykazała, iż na przełomie roku 2016, 2017 oraz 2018, miejskie i gminne ośrodki w ramach działań prewencyjnych i profilaktyki:

- prowadziły kolportaż ulotek, plakatów, poradników,
- zamieszczały artykuły w prasie lokalnej i informacje na stronach internetowych,
- udostępniały na swoich stronach internetowych dla osób pokrzywdzonych druki i poradniki,
- organizowały lub brały udział w konferencjach, szkoleniach, superwizjach,
- wydawały publikacje,
- przeprowadzały spotkania warsztatowe i spotkania indywidualne w szkołach dla dzieci i młodzieży z zakresu profilaktyki przeciwdziałania przemocy w rodzinie,
- organizowały mitingi, kampanie społeczne, pikniki, półkolonie, spotkania dla różnych środowisk o tematyce przeciwdziałania przemocy,
- organizowały imprezy integracyjne dla rodziców i dzieci,
- organizowały konkursy, np. plastyczne dla dzieci,
- organizowały specjalistyczne porady psychologiczne, terapeutyczne, socjalne, lekarskie świadczone przez pracowników oraz osoby i instytucje współpracujące,
- organizowały wyjazdy integracyjne grup trzeźwościowych,
- organizowały szkolenia i programy profilaktyczne dla rodziców, dzieci i młodzieży,
- prowadziły szeroko pojętą edukację dla osób doświadczających przemocy,
- współpracowały z dzielnicowymi poprzez przeprowadzanie wspólnych monitoringów na rzecz osób poszkodowanych,
- Zespoły Interdyscyplinarne kierowały sprawców przemocy do programu korekcyjno – edukacyjnego,
- współpracowały w ramach grup roboczych z psychologiem.

7. DZIAŁANIA POWIATOWEGO CENTRUM POMOCY RODZINIE W LIMANOWEJ

Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Limanowej od wielu lat podejmuje działania interwencyjne, edukacyjne mające na celu wzrost motywacji instytucji pomocowych i innych

organizacji do wspólnego działania na rzecz ofiar przemocy. Dzięki rokrocznie wdrażanym działaniom wzrasta jakość usług oferowanych ofiarom przemocy w rodzinie.

Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Limanowej planuje rozszerzyć współpracę z Zespołami Interdyscyplinarnymi i pracownikami ośrodków pomocy społecznej. Współpraca może zaowocować poszerzonymi działaniami na rzecz rodzin, w których występuje zjawisko przemocy. Planuje się kontynuować współpracę z Regionalnym Ośrodkiem Pomocy Społecznej w Krakowie, który w minionych latach wykazał się częstymi i profesjonalnymi szkoleniami kadry pracowniczej.

PCPR w Limanowej prowadzi działania profilaktyczne i zapobiegawcze występowaniu przemocy. Dane zebrane w niniejszym opracowaniu wskazują na potrzebę udzielania dalszej pomocy wszystkim osobom uwikłanym w przemoc rodzinną.

Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie współpracuje z Komendą Powiatową Policji w Limanowej (KPP), Ośrodkami Pomocy Społecznej (OPS), Miejskimi i Gminnymi Komisjami Rozwiązywania Problemów Alkoholowych (KRPA), Sądem Rejonowym (SR) i Zespołem Kuratorów Zawodowych w Limanowej, a także szkołami, Ochotniczymi Hufcami Pracy, Poradnią Psychologiczno – Pedagogiczną w Limanowej. Współdziałanie polega na organizowaniu szkoleń, konferencji i sympozjów, a także na podejmowaniu interwencji w sprawach indywidualnych.

Na uwagę zasługuje współpraca Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie w Limanowej z Sądeckim Ośrodkiem Interwencji Kryzysowej (SOIK). W poprzednich latach w oparciu o podpisane porozumienie PCPR w Limanowej korzystało ze świadczonych przez SOIK usług, tj. hostel, specjalistyczna pomoc dla ofiar doświadczających przemocy w rodzinie.

Na bieżąco realizowane jest i planuje się kontynuować wsparcie, które jest szczególnie ważne i potrzebne w tematyce przemocy w rodzinie, w szczególności pomoc psychologiczna i prawna, socjalna, rodzinna oraz zapewnienie schronienia.

7.1. POMOC PSYCHOLOGICZNA

Z konsultacji psychologicznych świadczonych przez Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Limanowej może skorzystać każdy, kto boryka się z różnego rodzaju problemami i szuka porady, specjalistycznej pomocy. Ponadto, na konsultacje psychologiczne są kierowane osoby, które doświadczają przemocy w rodzinie, osoby mające trudności wychowawcze, rodzinne

czy osobiste (tj. depresja, zaburzenia lękowe, nieporadność życiowa, inne problemy osobowościowe, itp.).

W 2016 r. z usług psychologa skorzystało 21 osób, w kolejnym roku liczba ta była znacznie większa – 63 osoby, a w 2018 roku spadła do 37 osób. Dane powyższe wskazują, iż nadal osoby widzą potrzebę korzystania ze wsparcia psychologicznego. Niniejsze dane zostały zestawione w Tabeli 11.

Tabela 11 Liczba osób korzystających ze wsparcia psychologicznego w latach 2016 - 2018

LICZBA OSÓB / ROK	2016	2017	2018
Liczba osób	21	63	37

Poradnictwo ukierunkowane było na zmiany zachowań i postaw klientów, jak też na rozwój ich kompetencji emocjonalnych, tj. na podniesienie poziomu samokontroli, radzenie sobie z lękami oraz stresem, podniesienie samooceny, poprawę zdolności tworzenia więzi, współpracy i komunikowania się z otoczeniem, a także na poprawę własnej motywacji do działania.

Pomoc psychologiczna skoncentrowana była na zasobach uczestników. Zwiększono poziom motywacji osób do pracy nad sobą, do zmiany w obszarach zakłóconych, pogłębiono wgląd w indywidualne ograniczenia, co zaowocowało refleksyjną analizą sytuacji osobistej.

Członkowie rodzin z problemem alkoholowym otrzymywały informacje na temat choroby alkoholowej oraz możliwości działania w tym zakresie. Osobom nadużywającym alkoholu starano się dostarczyć wiedzy pomagającej rozpoznać u siebie objawy choroby alkoholowej oraz omówić psychologiczne mechanizmy uzależnienia.

Osoby zgłaszające przemoc w rodzinie skorzystały z pomocy w zakresie:

- edukacji na temat przemocy domowej,
- nabywania umiejętności radzenia sobie z sytuacją spowodowaną stosowaniem przemocy,
- motywowania do podejmowania działań mających na celu przerwanie występowania przemocy w rodzinie,
- podnoszenia kompetencji społecznych i rozwoju osobistego.

Zainteresowanie wyżej opisaną pomocą wskazuje na świadomość potrzeby korzystania ze wsparcia psychologa oraz na wzrost zaufania osób uwikłanych w przemoc do instytucji pomocowych, zawodów pożytku i zaufania publicznego.

7.2. PORADNICTWO PRAWNE

Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Limanowej prowadzi także poradnictwo prawne. Pomoc prawna osobom doświadczającym przemocy wiąże się niejednokrotnie z szerokim spektrum spraw i działań o różnym charakterze prawnym. Działania te zmierzają do poprawy patologicznej i destrukcyjnej sytuacji, w której znajdują się osoby uwikłane w przemoc.

Udzielane wsparcie prawne dotyczyło:

- porad w zakresie przeciwdziałania przemocy,
- pomocy w przygotowaniu stosownej dokumentacji do sądu,
- prowadzeniu spraw o eksmisję osoby nadużywającej alkoholu i stosującej przemoc,
- prowadzenia spraw o ograniczenie władzy rodzicielskiej osobie stosującej przemoc,
- prowadzenia spraw dotyczących ponoszenia kosztów utrzymania rodziny (w tym także pozwy o alimenty),
- prowadzenia spraw dotyczących rozdzielenia majątkowej,
- prowadzenia spraw dotyczących gróźb karalnych,
- przygotowania pozwów o znęcanie psychiczne i fizyczne.

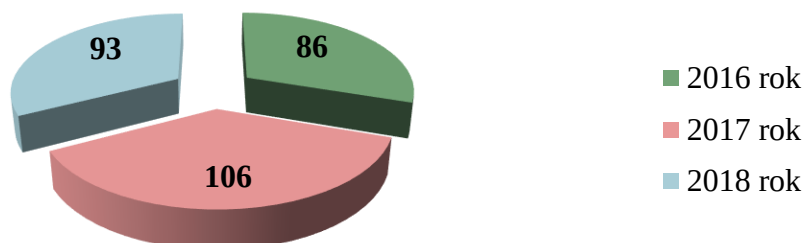
Tabela 12 Liczba osób korzystających ze wsparcia prawnego w latach 2016 - 2018

LICZBA OSÓB / ROK	2016	2017	2018
Liczba osób	65	43	56

Analiza danych zawartych w powyższej Tabeli wskazuje na spadek zainteresowania poradami prawnymi w roku 2017 i wzrost w roku 2018. Powyższe dane dowodzą, że nadal potrzebne są bezpłatne usługi w zakresie poradnictwa prawnego.

Liczbowy udział osób, którym udzielono wsparcia psychologicznego i prawnego przedstawia poniższy Wykres 2.

Liczba osób, które skorzystały z porad psychologa i prawnika

Wykres 2 Pomoc psychologiczna i prawna udzielona w latach 2016 – 2018

7.3. WSPÓŁPRACA Z SĄDECKIM OŚRODKIEM INTERWENCJI KRYZYSOWEJ (SOIK)

Sądecki Ośrodek Interwencji Kryzysowej na mocy zawartego porozumienia świadczy także pomoc mieszkańcom Powiatu Limanowskiego. W szczególności jest to zapewnienie bezpłatnego schronienia oraz udzielanie specjalistycznego poradnictwa.

Tabela 13 Liczba osób korzystających ze wsparcia w SOIK w latach 2016 - 2018

RODZAJ POMOCY / ROK	2016	2017	2018
Psychologiczna	12	53	33
Prawna	3	9	1
Socjalna	0	12	0
Liczba osób, które skorzystały z miejsc hostelowych w SOIK	3	7	3

Raporty składane przez Sądecki Ośrodek Interwencji Kryzysowej wskazywały, iż osoby mieszkające w powiecie limanowskim bliżej regionu sądeckiego chętniej korzystały też z pomocy udzielanej przez tę jednostkę. Dane zawarte w tabeli powyżej, przedstawiają się następująco: w 2016 roku z pomocy psychologa skorzystało 12 osób, prawnika – 3 osoby. Z miejsc w hostelu skorzystały 3 osoby. W 2017 roku liczby te wzrosły. Porad psychologicznych udzielono 53 osobom, prawnych – 9 osobom, socjalnych – 12 osobom. Całodobowego pobytu do 3 miesięcy udzielono 7 osobom. W kolejnym, 2018 roku psycholog pomógł 33 osobom, prawnik – 1 osobie, a z pobytu w hostelu skorzystały 3 osoby.

7.4. GRUPA WSPARCIA

Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Limanowej organizowało także spotkania w ramach grup wsparcia. Na przestrzeni ubiegłych lat 2016 – 2018 powstała i rozwinęła się grupa wsparcia dla osób doświadczających przemocy w rodzinie. Spotkania z powyższymi osobami miały charakter terapeutyczno – edukacyjny i prowadził je psycholog. Edukacja dotyczyła tematyki przemocy, jej rodzajów, charakterystyki form przemocy, cyklu i faz przemocy, zachowań poszczególnych osób doświadczających przemocy (kobiet, mężczyzn, dzieci, innych osób), zachowań osób stosujących przemoc, konsekwencji psychicznych i ich wpływu na osobowość i dalsze życie, itp. Adresatami spotkań były kobiety w zróżnicowanym wieku. Grupa ma formę otwartą.

Tabela 14 Liczba kobiet uczestniczących w grupie wsparcia dla osób doświadczających przemocy w rodzinie w latach 2016 - 2018

LICZBA KOBIET / ROK	2016	2017	2018
Liczba kobiet	5	15	17

Dane w Tabeli 14 wskazują, iż w latach 2016 – 2018, z roku na rok wzrastała liczba kobiet uczestniczących w spotkaniach grupy wsparcia dla osób doświadczających przemocy w rodzinie.

W Powiatowym Centrum Pomocy Rodzinie powstały również grupy wsparcia dla pracowników socjalnych i asystentów rodziny. Spotkania zainicjowane zostały potrzebą autoanalizy działań podejmowanych w stosunku do klientów ośrodków pomocy społecznej. Pierwsze spotkanie odbyło się w 2017 roku i na koniec tego roku uczestniczyło w nich 17 osób. W kolejnym 2018 roku grupa liczyła łącznie 32 osoby.

7.5. DZIAŁANIA PODEJMOWANE W STOSUNKU DO SPRAWCÓW PRZEMOCY W RODZINIE

Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w Limanowej realizuje program korekcyjno - edukacyjny dla sprawców przemocy. Poniższe dane w Tabeli 15 wskazują ile osób uczestniczyło w latach 2016 – 2018 w powyższym programie i ile spośród nich ukończyło warsztaty. Program, opisany w dalszej części opracowania, ukończyli sprawcy, których

frekwencja wyniosła co najmniej 75% zajęć i wykazali się zaangażowaniem i motywacją do zmiany zachowań.

Tabela 15 Liczba uczestników programu korekcyjno – edukacyjnego dla sprawców przemocy w latach 2016 - 2018

RODZAJ POMOCY / ROK	2016	2017	2018
Liczba osób, które podpisały kontrakt uczestnictwa w programie	12	15	30
Liczba uczestników, którzy uzyskali zaświadczenie o ukończeniu programu	1	4	5
Liczba uczestników, którzy uzyskali zaświadczenie o uczestnictwie w programie	4	2	10

Dane w Tabeli 15 wskazują, iż w roku 2016 program korekcyjno – edukacyjny dla sprawców przemocy rozpoczęło 12 uczestników i ukończył tylko 1, natomiast w 2017 roku do zajęć przystąpiło 15 osób, a ukończyły 4. W 2018 roku odbyły się łącznie dwie edycje, z łączną liczbą sprawców – 30. Zaświadczenia o ukończeniu programu uzyskało 5 osób. Dane pokazują, iż niewielu uczestników jest w stanie ukończyć cały cykl zajęć, który trwa minimum 60 godzin.

SPIS TABEL

Tabela 1 Liczba spotkań Zespołu Interdyscyplinarnego w latach 2016 – 2018.....	6
Tabela 2 Liczba powołanych grup roboczych powoływanych w latach 2016 – 2018.....	7
Tabela 3 Liczba rodzin objętych działaniami Zespołu Interdyscyplinarnego i grup roboczych w latach 2016 - 2018.....	8
Tabela 4 Liczba osób doznających przemocy, które zgłosiły się do ośrodków pomocy społecznej w latach 2016 - 2018	9
Tabela 5 Formy przemocy najczęściej zgłaszane do ośrodków pomocy społecznej w latach 2016 - 2018.....	10
Tabela 6 Zestawienie liczbowe obejmujące osoby stosujące przemoc	10
Tabela 7 Zestawienie liczbowe osób pokrzywdzonych w wyniku przemocy domowej	11
Tabela 8 Liczbowe zestawienie ilości Niebieskich Kart założonych w poszczególnych ośrodkach pomocy społecznej.	11
Tabela 9 Liczbowe zestawienie ilości Niebieskich Kart założonych w poszczególnych podmiotach, innych niż ośrodki pomocy społecznej w latach 2016 - 2018.....	12
Tabela 10 Zestawienie liczbowe dotyczące korzystania osób z punktów wsparcia i poradnictwa specjalistycznego dla osób dotkniętych przemocą	13
Tabela 11 Liczba osób korzystających ze wsparcia psychologicznego w latach 2016 - 2018.....	16
Tabela 12 Liczba osób korzystających ze wsparcia prawnego w latach 2016 - 2018.....	17
Tabela 13 Liczba osób korzystających ze wsparcia w SOIK w latach 2016 - 2018	18
Tabela 14 Liczba kobiet uczestniczących w grupie wsparcia dla osób doświadczających przemocy w rodzinie w latach 2016 - 2018	19
Tabela 15 Liczba uczestników programu korekcyjno – edukacyjnego dla sprawców przemocy w latach 2016 - 2018.....	20

SPIS RYSUNKÓW

Rysunek 1 Mapa Powiatu Limanowskiego	5
--	---

SPIS WYKRESÓW

Wykres 1 Grupy osób doznające przemocy – w ujęciu procentowym.....	9
Wykres 2 Pomoc psychologiczna i prawna udzielona w latach 2016 – 2018.....	18

PROGRAM PRZECIWDZIAŁANIA PRZEMOCY W RODZINIE ORAZ OCHRONY OFIAR PRZEMOCY W RODZINIE

LIMANOWA 2019

SPIS TREŚCI

WPROWADZENIE	24
1. PROGRAM PRZECIWDZIAŁANIA PRZEMOCY W RODZINIE I OCHRONY OFIAR PRZEMOCY W RODZINIE – UJĘCIE TEORETYCZNE.....	25
1.1. PRZEMOC W RODZINIE	25
1.1.1. CHARAKTERYSTYKA PRZEMOCY W RODZINIE	25
1.1.2. CYKL I FAZY PRZEMOCY W RODZINIE	26
1.1.3. KOBIETA OFIARĄ PRZEMOCY W RODZINIE	28
1.1.4. MĘŻCZYŻNA JAKO OFIARA PRZEMOCY W RODZINIE	29
1.1.5. PRZEMOC W RODZINIE WOBEC DZIECI	30
1.1.6. PRZEMOC W RODZINIE WOBEC OSÓB STARSZYCH I/LUB NIEPEŁNOSPRAWNYCH	31
1.1.7. CHARAKTERYSTYKA SPRAWCY I OFIARY PRZEMOCY W RODZINIE.....	32
1.1.8. MITY I STEREOTYPY	33
1.2. PRZECIWDZIAŁANIE PRZEMOCY W RODZINIE.....	34
1.2.1. DZIAŁANIA INSTYTUCJONALNE PRZECIWDZIAŁANIA PRZEMOCY	34
1.2.2. ZADANIA SŁUŻB POWOŁANYCH DO REALIZACJI USTAWY O PRZECIWDZIAŁANIU PRZEMOCY W RODZINIE	35
1.3. PRZEMOC W RODZINIE – REGULACJE PRAWNE.....	39
1.3.1 PRZECIWDZIAŁANIE PRZEMOCY – PRAWO MIĘDZYNARODOWE	39
1.3.2. PRZECIWDZIAŁANIE PRZEMOCY – PRAWO POLSKIE	40
2. CELE, ZADANIA, REALIZATORZY, TERMINY I WSKAŹNIKI REALIZACJI PROGRAMU	41
3. ZAKŁADANE REZULTATY PROGRAMU	43
4. MONITORING I EWALUACJA PROGRAMU	43
5. ŹRÓDŁO FINANSOWANIA PROGRAMU	43
SPIS TABEL	44
BIBLIOGRAFIA.....	44

WPROWADZENIE

Rodzina jest naturalnym środowiskiem prawidłowego wzrostu i rozwoju fizycznego oraz intelektualnego człowieka. Stanowi źródło zaspokojenia wszystkich jego potrzeb, w tym przede wszystkim potrzeby miłości, bezpieczeństwa i akceptacji. Wyraża troskę o dobrostan fizyczny i psychiczny jej członków. Uczy zasad współżycia społecznego i właściwego postępowania, dbania o więzi i relacje międzyludzkie, eksploracji świata. Stanowi o istnieniu człowieka na ziemi. Rodzina jest także źródłem kształtowania się osobowości człowieka, nabywania przez niego różnych umiejętności, bogactwa doświadczeń, rozwoju aspiracji i zainteresowań. Ponadto, stanowi ona drogę ku osiągnięciu autonomii czy samorealizacji. Uczy odpowiedzialności, pełnienia różnych obowiązków i ról społecznych oraz samodzielnego podejmowania szeregu decyzji w odważnym wkraczaniu w dorosłość. Nie zawsze jednak rodzina jest silną i zjednoczoną komórką społeczeństwa, nieustannie zмага się z zagrożeniami płynącymi z oddziaływań świata zewnętrznego (postęp, technika, ekonomia, nauka, itp.). Rozwój cywilizacji, pogoń za dobrami materialnymi, presja czasu, mogą zaburzać harmonię ogniska domowego, powodując niepokój o jutro i stając się kolebką różnego rodzaju patologii, w tym także powstawania zjawiska przemocy w rodzinie. Przemoc w rodzinie jest źródłem negatywnych emocji. Rodzi wstyd, poczucie winy, bezsilność czy upokorzenie. Obrazy bogate w przemoc i zachowania agresywne możemy zobaczyć w naszym środowisku, często są tematem przekazu telewizyjnego i internetowego. Zmuszają do pogłębionej refleksji i zastanowienia się nad działaniami, które należałoby podjąć w celu prewencji i popularyzacji działań zapobiegawczych występowaniu przemocy w podstawowej komórce polskiego społeczeństwa, jaką jest rodzina.

Jednym z nadrzędnych i długofalowych celów polityki społecznej jest tworzenie warunków do pełnego rozwoju i prawidłowego funkcjonowania rodziny oraz zapobieganie występowaniu postaw i zachowań aspołecznych, grożących patologiami, w tym przemocą domową. Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (t. j. Dz. U. z 2015 r., poz. 1390 ze zm.) nakłada zarówno na gminy, jak i powiaty obowiązek tworzenia lokalnego systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz ochrony ofiar przemocy w rodzinie. Jednym z zadań jest też opracowanie i realizacja programów przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz ochrony ofiar przemocy, a także realizacja programów korekcyjno – edukacyjnych dla osób stosujących przemoc.

1. PROGRAM PRZECIWDZIAŁANIA PRZEMOCY W RODZINIE I OCHRONY OFIAR PRZEMOCY W RODZINIE – UJĘCIE TEORETYCZNE

1.1. PRZEMOC W RODZINIE

1.1.1. CHARAKTERYSTYKA PRZEMOCY W RODZINIE

Zgodnie z ustawą o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie przemoc w rodzinie, to jednorazowe lub powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste osób najbliższych (tj. małżonka, dzieci, rodziców, rodzeństwa, powinowatych, przysposobionych oraz ich małżonków, a także innych osób wspólnie zamieszkujących i gospodarujących), w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą. Przemoc w rodzinie charakteryzuje się:

- intencjonalnością, która określa działania sprawcy, jako zamierzone. Stosując przemoc sprawca pragnie przejąć kontrolę nad ofiarą. Jest on przekonany, iż wyłącznie on wie, jakie działania są dla ofiary najlepsze, stąd podejmuje w ważnych sprawach decyzje za swoją ofiarę, uznając ją za całkowicie niezdolną do stanowienia o sobie samej,
- asymetrią/brakiem równowagi sił, która wynika z obecności w rodzinie wyraźnych różnic zarówno w aspekcie materialnym, ekonomicznym, fizycznym jak i psychicznym, społecznym czy kulturowym. Pojawiające się dysproporcje zwiększają przewagę sprawcy nad ofiarą, czyniąc ją coraz bardziej bezradną i bezsilną,
- naruszeniem godności i praw poprzez poniżające traktowanie ofiary. Sprawca wzbudza w ofierze poczucie bezwartościowości, pozbawia prawa do szacunku, ochrony zdrowia i godnego życia,
- powodowaniem cierpienia i szkód, tj. cierpieniem fizycznym i psychicznym ofiary na skutek systematycznej przemocy ze strony partnera. Traumatyczne przeżycia wpływają na funkcjonowanie i zdrowie psychiczne. Osoby takie często żyją w przekonaniu, iż zasługują na takie wynaturzone i nieludzkie traktowanie. Popadają

w niemoc i w ten sposób starają się usprawiedliwić własną bezsilność, wycofanie z działań skierowanych na otrzymanie pomocy, czy brak wsparcia z zewnątrz. Godzą się na przemoc, a winą za nią obarczają siebie.

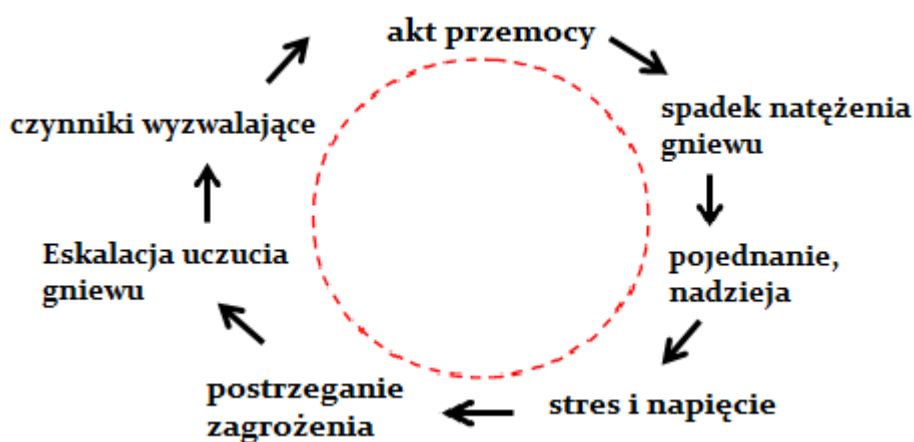
Rodzaje przemocy:

- przemoc fizyczna – jej celem jest zadanie ofierze bólu fizycznego, uszkodzenie jej ciała, pogorszenie jej zdrowia lub pozbawienie ją życia, wyraża się m.in. jako: popychanie, odpychanie, obezwładnianie, przytrzymywanie, policzkowanie, szczypanie, kopanie, duszenie, bicie otwartą ręką i pięściami, bicie przedmiotami, rzucanie w kogoś przedmiotami, parzenie, polewanie substancjami żrącymi, użycie broni, nieudzielanie koniecznej pomocy, itp.,
- przemoc seksualna – to działanie zmuszające ofiarę do podjęcia niechcianych zachowań seksualnych lub zdeprecjonowania jej seksualności, wyraża się m.in. przez: wymuszanie pożycia seksualnego, wymuszanie nieakceptowanych pieszczot i praktyk seksualnych, wymuszanie seksu z osobami trzecimi, sadystyczne formy współżycia seksualnego, demonstrowanie zazdrości, krytykę seksualności kobiety, itp.,
- przemoc psychiczna – to zachowanie, którego celem jest umniejszanie poczucia własnej wartości ofiary, wzbudzanie w niej strachu, wyraża się m.in. jako wyśmiewanie poglądów, religii, pochodzenia, narzucanie własnych poglądów, karanie przez odmowę uczuć, zainteresowania, szacunku, stała krytyka, wmawianie choroby psychicznej, izolacja społeczna, domaganie się posłuszeństwa, ograniczanie snu, pożywienia, stosowanie gróźb, itp.,
- przemoc ekonomiczna – to każde zachowanie, którego celem jest ekonomiczne uzależnienie ofiary od sprawcy, wyraża się m.in. jako odbieranie zarobionych pieniędzy, uniemożliwianie podjęcia pracy zarobkowej, nie zaspakajanie podstawowych materialnych potrzeb rodziny,
- zaniedbanie – to ciągle niezaspokajanie podstawowych potrzeb fizycznych i emocjonalnych.

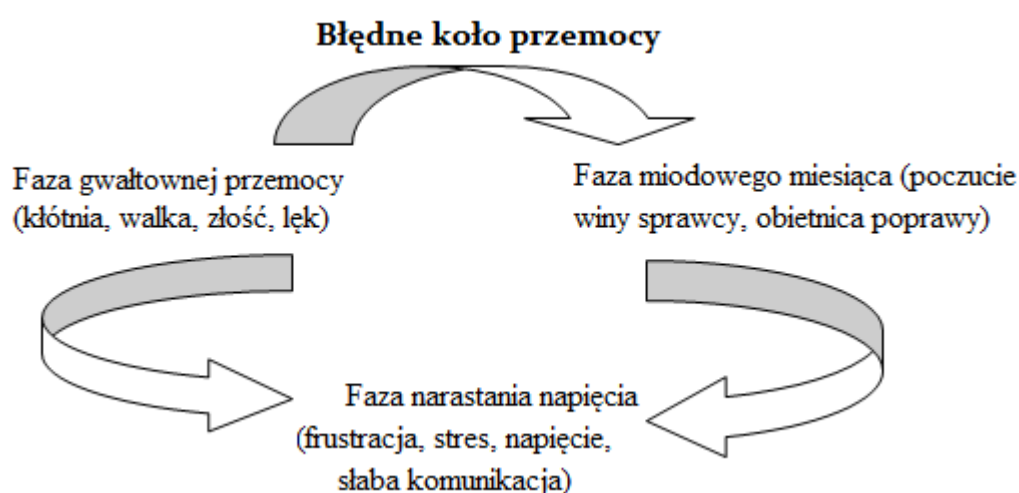
1.1.2. CYKL I FAZY PRZEMOCY W RODZINIE

Przemoc domowa nie jest jednorazowym czynem. Często ma długą, nawet kilkunastoletnią historię. Zwykle powtarza się według zauważalnej prawidłowości zwanej cyklem przemocy.

Cykl przemocy składa się z trzech następujących po sobie faz: narastania napięcia, ostrej przemocy i miodowego miesiąca.

Rysunek 1 Cykl przemocy

Rysunek 2 Fazy przemocy

Źródło: J. Mazur (2002,) s.33

- Faza narastania napięcia – początkiem cyklu jest zwykle wyczuwalny wzrost napięcia. Przyczyny napięcia mogą tkwić poza rodziną. Czasami są to błahostki powodujące wzrost napięcia i przyczyniające się do powstawania agresji.
- Faza ostrej przemocy – następuje wybuch agresji, sprawca zamienia się w kata, może dokonać straszliwych w skutkach czynów, nie zwracając uwagi na krzywdę innych. W tej fazie ofiary najczęściej decydują się na wzywanie pomocy, złożenie skargi.
- Faza miodowego miesiąca – faza skrucy i okazywania miłości. Sprawca zaczyna dostrzegać to, co się wydarzyło. Próbuje załagodzić sytuację, przeprasza, obiecuje poprawę, staje się uczynny i miły. Próbuje przekonać ofiarę, że teraz będzie inaczej,

że jego zachowanie się nigdy nie powtórzy. Ofiara mu wierzy i zostaje z nim, odwołuje zeznania.

Jednak po jakimś czasie wszystko zaczyna się od nowa. Przemoc z czasem się nasila, za każdym razem jest coraz gorzej. Sprawca zwykle zaczyna od uszczypliwej uwagi, lekkiego popchnięcia, siarczystego przekleństwa, by po jakimś czasie dopuścić się ciężkiego uszkodzenia ciała, wymyślnych psychicznych tortur, trwałego okaleczenia ofiary, a nawet jej zabójstwa.

1.1.3. KOBIETA OFIARĄ PRZEMOCY W RODZINIE

Dlaczego to kobieta głównie jest ofiarą przemocy w rodzinie? Jak wskazują dane z instytucji pomocy społecznej, to głównie płeć żeńska doświadcza powyższego zjawiska. Może być wiele przyczyn tegoż faktu. Kobieta wiodąca życie ze sprawcą przemocy jest często zależna materialnie od niego, podporządkowana, uległa, będąca w nielicznych kontaktach z innymi ludźmi. Często tłumaczy zachowanie partnera jego nastrojem, przykrościami, których doznał na przykład w pracy lub przeżyciami z jego dzieciństwa. Przestraszona, z poczuciem własnej niemocy i bezwartościowości z głębokim przeświadczeniem, że zasługuje na to, co ją spotyka, uważa, że nie ma wyjścia z sytuacji. Jednakże z drugiej strony nie może znieść dłużej agresji partnera, szybko tłumaczy sobie, że to ostatnie pobicie. Wstydzi się mówić o swoim związku i sposobie traktowania jej przez partnera. Krańcowo zależna emocjonalnie od partnera nie wyobraża sobie życia poza związkiem, ale też nie wyobraża sobie dalszego życia z nim. Kobieta będąca ofiarą przemocy może być również niezdolna do samoobrony w sytuacji, gdy jest chora, ciężarna, niepełnosprawna fizycznie, upośledzona umysłowo czy chora psychicznie.

Dokonując klasyfikacji poszczególnych rodzajów przemocy stosowanej przez sprawców przemocy w stosunku do kobiet można wyróżnić jej następujące formy, opisane we wcześniejszej części materiału:

- przemoc fizyczna,
- przemoc psychiczna/emocjonalna,
- przemoc seksualna,
- przemoc materialna/ekonomiczna.

Biorąc pod uwagę złożoność zjawiska przemocy, osoby dotknięte przemocą, w tym kobiety, wymagają długoterminowej, specjalistycznej opieki.

1.1.4. MĘŻCZYŻNA JAKO OFIARA PRZEMOCY W RODZINIE

Rozpatrując problematykę przemocy domowej, najczęściej czyni się to w kontekście kobiety będącej ofiarą przemocy i mężczyzny występującego w roli sprawcy przemocy. W literaturze oraz publikacjach popularnonaukowych coraz częściej pojawiają się artykuły poruszające temat przemocy wobec mężczyzn. Wzrost aktów przemocy, w których to kobiety są agresorami burzy mit, iż to wyłącznie one są jej ofiarami. Analiza zjawiska przemocy w rodzinie wskazuje, iż kobiety stanowią najliczniejszą grupę ofiar przemocy, ale mężczyźni, mimo, że stanowią mniej liczną grupę, to w ten sam sposób doświadczają psychicznych konsekwencji tego aktu. Zarówno kobiety, jak i mężczyźni mają zbliżoną skłonność do stosowania przemocy, aczkolwiek mężczyźni w porównaniu do kobiet rzadziej przyznają się do faktu bycia ofiarą przemocy. W społeczeństwie wciąż panuje stereotyp silnego, twardego mężczyzny i słabszej, kruchej kobiety. Staje się to powodem zatajania przez mężczyzn faktów doznawania przemocy ze strony partnerek. Przemoc ta ma rzadziej charakter fizyczny. Często wiąże się z przemocą emocjonalną, psychicznym znęcaniem. Mężczyzna bywa poniżany, wyzywany, ośmieszany, kontrolowany, krytykowany, szantażowany i narażony na groźby ze strony kobiety. Pozostający w związkach małżeńskich mężczyźni – mający dzieci, są często straszeni przez kobiety ograniczeniem lub całkowitą utratą kontaktu z dziećmi. Zdarza się, że kobiety nastawiają negatywnie dzieci wobec ojców, co wzbudza w nich lęk i niszczy ich relacje z dziećmi. W takich sytuacjach pod znakiem zapytania staje autorytet ojca i jego pozycja w rodzinie. Krzywdzeni mężczyźni, rzadziej dochodzą swoich praw i szukają pomocy. Wstydzą się faktu pobicia przez partnerkę, ukrywają widoczne ślady i zaprzeczają, że przemoc może ich dotyczyć. Wynika to z braku świadomości społecznej powagi problemu przemocy w stosunku do mężczyzn. Co więcej, zdarza się, iż przemoc wobec mężczyzn jest nadal w wielu środowiskach tematem tabu. Mężczyzna będący ofiarą znęcania się psychicznego lub przemocy fizycznej ze strony partnerki, wzbudza zdziwienie i niedowierzanie otoczenia. Zamyka mu to drogę do uzyskania pomocy, może wzmagać rozwój wiktymizacji.

Zatem, przeciwdziałając przemocy w rodzinie dotyczącej nie tylko kobiety, lecz także i mężczyzn należy zwiększać świadomość społeczną oraz otwierać się i być gotowym na udzielenie pomocy w razie wystąpienia tego typu problemu. Należy również kłaść nacisk na zwiększenie troski o dobro mężczyzny sprzeciwiając się stereotypowemu postrzeganiu zarówno roli kobiety i mężczyzny we współczesnym świecie.

1.1.5. PRZEMOC W RODZINIE WOBEC DZIECI

Przemoc wobec dzieci niesie poważne konsekwencje w ich życiu teraźniejszym jak i w dorosłości. Stąd bardzo ważne jest rozpoznanie symptomów stosowania różnych form przemocy wobec dzieci, zapewnienie im właściwej opieki i ochrony ich praw. Konieczna jest znajomość form i skali przemocy. Dzieci wychowujące się w rodzinach gdzie występuje przemoc narażone są na dwa rodzaje traumatycznych doświadczeń. Pierwsze dotyczy dzieci, które są bezpośrednimi ofiarami przemocy, drugie zaś dzieci, które są świadkami przemocy. Na podwójne niebezpieczeństwo narażone są dzieci, które same doświadczają przemocy i są jej świadkami. Wiele dzieci bezpośrednio staje się ofiarami przemocy, gdy próbuje powstrzymać sprawcę.

Przemoc stosowana wobec dzieci może przybierać postać przemocy fizycznej, emocjonalnej, seksualnej. Oprócz widocznych skutków przemocy w czasie jej trwania obserwuje się także skutki odroczone. Doświadczenia przeżyte w dzieciństwie mają wpływ na całe życie. Dzieci poznają świat i rządzące nim prawa, a także swoje w nim miejsce poprzez pryzmat domu rodzinnego. W domach, gdzie mężczyzna znęca się nad kobietą, chłopcy uczą się agresji wobec kobiet. Dziewczynki zaś, tego, że by żyć z w pełni zadowolonym mężczyzną, trzeba być bitą, poniżaną. W rodzinie gdzie ojciec bije matkę i/lub dzieci następuje modelowanie agresji. Dzieci, które na co dzień obserwują okrutne traktowanie przejawiają różne formy agresji wobec rówieśników, nauczycieli, innych osób. Jeśli wobec dziecka dodatkowo stosowane są zbyt surowe kary, nieadekwatne do winy w dziecku utrwala się poczucie niesprawiedliwości, gniewu i zaczyna ono szukać akceptacji poza domem. Jeśli natrafi na podobnych sobie utworzą grupę nieformalną organizującą napady i znęcającą się nad słabszymi. Dzieci te często mają problemy z nauką, koncentracją uwagi, powtarzają klasy, wagarują. Innym sposobem ucieczki od problemów jest nadużywanie alkoholu, palenie papierosów, czy branie narkotyków. W ekstremalnych przypadkach dzieci krzywdzone przez swoich najbliższych podejmują próby samobójcze, powodują samookaleczenia.

Przemoc stosowana wobec dzieci szczególnie w rodzinie ma związek z wieloma przykrymi konsekwencjami, ucząc ich jak mają rozwiązywać konflikty oraz jakie metody powinien stosować by osiągać sukcesy. Ponadto, dziecko doznające krzywdy ze strony dorosłych lub rówieśników:

- uczy się rozwiązywać spory i pojawiające się trudności przy pomocy siły fizycznej i przemocy,

- jest agresywne wobec rówieśników, często okazuje złość,
- może wykazywać nadmierny niepokój lub być pobudzone,
- nie wierzy we własne możliwości i ma zaniżony obraz samego siebie, niską samoocenę,
- może przejawiać huśtawkę nastrojów,
- obwinia innych za swoje niepowodzenia czy problemy.

1.1.6. PRZEMOC W RODZINIE WOBEC OSÓB STARSZYCH I/LUB NIEPEŁNOSPRAWNYCH

Przemoc wobec osób starszych jest definiowana przez World Health Organization (2009) jako „jednorazowy lub powtarzający się akt, stający się przyczyną zranienia lub niesie ze sobą ryzyko zranienia (bez względu czy jest to działanie intencjonalne czy też nie) osoby starszej, pozostającej w opiece opiekuna lub ze strony innych osób, pozostających w relacjach, które powinny zapewniać zaufanie, a w rzeczywistości są źródłem zranienia lub stresu dla osoby starszej” (Juszczak–Kuźmińska D., Michalska K., (2010).

Rozpatrując przemoc w rodzinie nie można przejść obojętnie wobec tzw. ageizmu – charakteryzującego się wzmacnianiem wykluczenia osób starszych powodującego wzrost dyskryminacji osób starszych.

Przemoc w rodzinie wobec osób starszych występuje pod wieloma, poniżej wskazanymi postaciami:

- krzywdzenie fizyczne – występujące pod postacią: bicia, kopania, zadawania bólu, krepowania, wiązania itp.,
- krzywdzenie psychiczne/emocjonalne – stosowanie gróźb słownych, infantylizacja (używanie „dziecięcej” mowy), poniżanie i inne działania mające na celu dehumanizację osoby, po to by wzbudzić w niej lęk przed próbą sprzeciwu i rozgniewaniem sprawcy przemocy,
- przemoc finansowa/ekonomiczna – pozbawianie środków do życia, wymuszanie pieniędzy,
- zaniedbanie – najczęściej występująca forma przemocy, opiera się na zaniechaniu i poważnych uchybieniach ze strony opiekunów osoby starszej widocznych w odmowie zaspakajania potrzeb fizjologicznych w tym brak pożywienia, wody, zapewnienia opieki i higieny osobistej; psychicznych, tj. brak zapewnienia

bezpieczeństwa, nie okazywanie szacunku, miłości – brak odpowiedniej opieki zdrowotnej, dostarczania leków,

- przemoc seksualna – kontakty seksualne z osobami w podeszłym wieku, pojawiający się u seniorów lęk przed rozbieraniem, uszkodzenie narządów płciowych, choroby weneryczne, infekcje intymne.

Analiza danych zawartych w literaturze dotyczącej problemu przemocy stosowanej wobec osób starszych wskazuje na obecność czynników, zwiększających ryzyko występowania przemocy są to m.in.: historia rodziny, płeć, wzajemna zależność członków rodziny, dzielenie wspólnego mieszkania lub domu, fizyczne lub psychiczne obciążenia członków rodziny.

1.1.7. CHARAKTERYSTYKA SPRAWCY I OFIARY PRZEMOCY W RODZINIE

Formy zachowań sprawców przemocy można ocenić według poniższych kategorii:

- nadmierna zaborczość,
- trudności w wyrażaniu innych emocji niż gniew, wykazujący się niskimi zdolnościami w komunikacji uczuć i emocji,
- nierealistyczne oczekiwania względem partnera życiowego,
- trudności w panowaniu nad sobą i jednocześnie wyznaczający sztywne granice zachowań innym członkom rodziny,
- nadużywanie alkoholu lub innych substancji psychoaktywnych tj. narkotyki,
- ujawnienie faktu bycia ofiarami przemocy w dzieciństwie lub dziećmi obserwującymi bicie,
- minimalizacja problemu stosowanej przez siebie przemocy i zaprzeczający jej występowaniu,
- reakcje oscylujące pomiędzy wrogością, agresywnością, okrucieństwem, a uwodzicielstwem, wdziękiem i manipulowaniem,
- są odbierani jako impulsywni, zazdrośni, posiadający niską samoocenę, depresyjni, nadmiernie wymagający, wybuchowi i gwałtowni,
- okazywanie braku porównywalnych zdolności u partnera w zakresie posiadanych umiejętności podejmowania decyzji, zdolności komunikacyjnych i społecznych.

Formy zachowań ofiar przemocy przedstawione zostały poniżej:

- niskie poczucie własnej wartości,
- brak wiary we własne możliwości, brak kontroli na swoim życiem,

- doświadczenia przemocy jako dziecko lub bycie świadkiem przemocy,
- izolacja od otoczenia, odczuwanie paraliżującego wstydu, ukrywane fizycznych i psychicznych obrażeń,
- utrata zasobów osobowościowych, edukacyjnych i finansowych oraz możliwości wyjścia z dramatycznych sytuacji,
- godzenie się na przemoc słowną i fizyczną dla zaspokajanie podstawowych potrzeb,
- ma wyidealizowane pojęcie o związku mężczyzny i kobiety, pragnące często zmiany zachowań swojego partnera i dążące do tego, ciągle mając nadzieję, że będą w stanie kiedyś zmienić go na lepsze i zbliżyć do wyobrażenia,
- trudności w komunikowaniu swoich potrzeb, praw i uczuć,
- okazywanie poczucia winy z powodu nieprzestrzegania zasad patriarchalnego systemu,
- nieodróżnianie miłości od seksu, przekonanie, że miłość przejawia się w intensywnym życiu seksualnym.

Czynniki stresogenne, m.in.: problemy finansowe, zdrowotne, izolacja społeczna, ciąża, dysfunkcje rodziny, uzależnienia pogłębiają przemoc w rodzinie. Skutki bycia osoby w patologicznej sytuacji przemocy tworzą tzw. syndrom przemocy i rodzą zmiany emocjonalne, behawioralne, poznawcze i interpersonalne u osoby doznającej przemocy. Rodzaje skutków, rozległość ich destrukcyjnego działania zależą w dużej mierze od długości trwania przemocy, osobowości ofiary, jej sytuacji osobistej i wsparcia czerpanego z otoczenia oraz od umiejętności radzenia sobie ze stresem, poczucia bezpieczeństwa i poziomu samooceny, ale przede wszystkim od wynikającego z powyższych czynników poczucia własnej wartości. Nie można jednak wykluczyć, że doznająca przemocy osoba może przejawiać na skutek jej trwania, zaburzenia w sferze poznawczej, emocjonalnej oraz w konstrukcji „Ja”.

1.1.8. MITY I STEREOTYPY

W społeczeństwie istnieje wiele mitów i stereotypów „tłumaczących” stosowanie przemocy w rodzinie. Poniżej zestawiono niektóre z nich, warto się im przyjrzeć:

- maltretowane kobiety wyolbrzymiają problem, prowokują pobicie – to masochistki,
- nadużywanie alkoholu to główna przyczyna maltretowania,
- przemoc w rodzinie to sprawa prywatna, nikt nie powinien się wtrącać,
- przemoc zdarza się tylko w rodzinach z marginesu społecznego,

- przemoc jest wtedy, gdy są widoczne ślady na ciele ofiar – nie tylko siniaki, złamania czy oparzenia świadczą o przemocy. Przemoc ma „wiele twarzy”. To także poniżanie, obelgi, zmuszanie do określonych zachowań, grożenie, zastraszanie,
- jeśli ktoś jest bity to znaczy, że sobie na to zasłużył,
- policja nie powinna interweniować w sprawach rodzinnych,
- ofiary przemocy w rodzinie akceptują przemoc,
- to był jednorazowy incydent, który nigdy się nie powtórzy,
- gdyby ofiara naprawdę cierpiała, odeszłaby od sprawcy,
- przyczyną przemocy w rodzinie jest alkohol, stanem nietrzeźwości sprawcy próbują usprawiedliwić fakt znęcania się nad członkami rodziny,
- osoby dopuszczające się przemocy muszą być chore psychicznie,
- nie ujawnia się tajemnic rodzinnych,
- nie można zmienić swego przeznaczenia.

Występujące mity i stereotypy utrudniają wyjście z przemocy. Utrudniają instytucjonalną pomoc oraz realizację programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

1.2. PRZECIWDZIAŁANIE PRZEMOCY W RODZINIE

1.2.1. DZIAŁANIA INSTYTUCJONALNE PRZECIWDZIAŁANIA PRZEMOCY

Do działań instytucji zajmujących się udzielaniem wsparcia i pomocy osobom dotkniętym przemocą zalicza się przedsięwzięcia o charakterze zapobiegawczym i zwalczającym zjawisko przemocy. Profilaktyka oraz działania prewencyjne stanowią podstawowe narzędzie walki z wzrastającym problemem przemocy w rodzinie. Działania prewencyjne opisane poniżej wskazują na etapowość prowadzonych czynności.

Działania w ramach prewencji pierwszego stopnia zmierzają do:

- Zredukowania przyczyn społecznych powstawania przemocy np.: ubóstwo, bezrobocie, brak równości, alkoholizm, hazard itp.
- Włączania rodzin w sieć kontaktów z krewnymi lokalną społecznością dla przeciwdziałania ich izolacji.
- Przełamanie cyklu przemocy w rodzinach poprzez uczenie takich metod kontrolowania dzieci, które nie wymagają stosowania przemocy.

- Eliminowanie norm, które na dobre weszły do życia społecznego i usprawiedliwiają przemoc w rodzinie jak np. sceny przemocy serwowane przez media.

Poradnictwo i psychoterapia mogą mieć formę indywidualnego kontaktu, pracy z rodziną lub z grupą.

- Poradnictwo indywidualne ma za zadanie usprawnienie procesu komunikowania się w rodzinie, poprawić umiejętność w zakresie rozwiązywania problemów, radzenia sobie ze stresem, złagodzić objawy depresji.
- Terapia rodzinna prowadzi do nawiązania interakcji w kontekście aktualnej sytuacji rodziny. W jej ramach dokonuje się także analizy pełnionych ról w celu identyfikacji wszystkich przypadków braku równowagi w relacjach.
- Terapia grupowa prowadzona w oparciu o instrukcje i ćwiczenia prezentowane przez prowadzącego. Wsparcie społeczne otrzymane od członków grupy staje się wartościowym źródłem wzmocnień. Osoby, mające trudności w nawiązywaniu relacji z innymi ludźmi, mogą skorzystać z organizowanych treningów kompetencji personalnych i społecznych.

W rezultacie podejmowanych działań prewencyjnych następuje inicjowanie działań o charakterze interwencyjnym wówczas, gdy stwierdza się występowanie przemocy w rodzinie i aktualnie ma ona miejsce.

Prewencja trzeciego stopnia ma na celu zmniejszenie ryzyka ponawiania urazów fizycznych i szkód psychicznych, by zminimalizować niebezpieczeństwo uszkodzenia, upośledzenia lub śmierci ofiary. Ten rodzaj prewencji obejmuje powadzenie terapii rodziny, w której dochodzi do przemocy, a także opanowanie i kontrolę agresywnego zachowania. Zdarza się, że prewencja trzeciego stopnia jest zbyt późna, gdyż znęcanie się nad osobami mogło już spowodować negatywne skutki. Z uwagi na to szczególny nacisk powinno kłaść się na prewencję pierwszego i drugiego stopnia.

1.2.2. ZADANIA SŁUŻB POWOŁANYCH DO REALIZACJI USTAWY O PRZECIWDZIAŁANIU PRZEMOCY W RODZINIE

Podmioty wymienione w ustawie o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie wskazane do realizowania działań w ramach procedury „Niebieskiej Karty”:

- jednostki organizacyjne pomocy społecznej,
- Gminne Komisje Rozwiązywania Problemów Alkoholowych,

- Policja,
- publiczne i niepubliczne placówki ochrony zdrowia,
- placówki oświatowo – wychowawcze.

Każda z wymienionych instytucji w ramach swoich kompetencji zobowiązana jest do podejmowania działań zmierzających do udzielenia wsparcia osobom doświadczającym przemocy w rodzinie.

W ramach procedury „Niebieskiej Karty” pracownik socjalny jednostki organizacyjnej pomocy społecznej:

- diagnozuje sytuację i potrzeby osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie,
- udziela kompleksowych informacji o:
 - możliwościach uzyskania pomocy, w szczególności psychologicznej, prawnej, socjalnej i pedagogicznej, oraz wsparcia, w tym o instytucjach i podmiotach świadczących specjalistyczną pomoc na rzecz osób dotkniętych przemocą w rodzinie,
 - formach pomocy dzieciom doświadczającym przemocy w rodzinie oraz o instytucjach i podmiotach świadczących tę pomoc,
 - możliwościach podjęcia dalszych działań mających na celu poprawę sytuacji osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie,
- organizuje niezwłocznie dostęp do pomocy medycznej, jeżeli wymaga tego stan zdrowia osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie,
- zapewnia osobie, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, w zależności od potrzeb, schronienie w całonocnej placówce świadczącej pomoc, w tym w szczególności w specjalistycznym ośrodku wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie,
- może prowadzić rozmowy z osobami, wobec których istnieje podejrzenie, że stosują przemoc w rodzinie, na temat konsekwencji stosowania przemocy w rodzinie oraz informuje te osoby o możliwościach podjęcia leczenia lub terapii i udziału w programach oddziaływań korekcyjno – edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie.

W ramach procedury przedstawiciel gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych:

- diagnozuje sytuację i potrzeby osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie,
- udziela kompleksowych informacji o:
 - możliwościach uzyskania pomocy, w szczególności psychologicznej,
 - prawnej, socjalnej i pedagogicznej, oraz wsparcia, w tym o instytucjach i podmiotach świadczących specjalistyczną pomoc na rzecz osób dotkniętych
 - przemocą w rodzinie,
 - formach pomocy dzieciom doznającym przemocy w rodzinie oraz o instytucjach i podmiotach świadczących tę pomoc,
 - możliwościach podjęcia dalszych działań mających na celu poprawę sytuacji osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie,
- organizuje niezwłocznie dostęp do pomocy medycznej, jeżeli wymaga tego stan zdrowia osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie,
- może prowadzić rozmowy z osobami, wobec których istnieje podejrzenie, że stosują przemoc w rodzinie, na temat konsekwencji stosowania przemocy w rodzinie oraz informuje te osoby o możliwościach podjęcia leczenia lub terapii i udziale w programach oddziaływań korekcyjno – edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie.

W ramach procedury funkcjonariusz Policji:

- udziela osobie, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, niezbędnej pomocy, w tym udziela pierwszej pomocy,
- organizuje niezwłocznie dostęp do pomocy medycznej, jeżeli wymaga tego stan zdrowia osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie,
- podejmuje, w razie potrzeby, inne niezbędne czynności zapewniające ochronę życia, zdrowia i mienia osób, co do których istnieje podejrzenie, że są dotknięte przemocą w rodzinie, włącznie z zastosowaniem na podstawie odrębnych przepisów w stosunku do osoby, wobec której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie, środków przymusu bezpośredniego i zatrzymania,
- przeprowadza, o ile jest to możliwe, z osobą, wobec której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie, rozmowę, w szczególności o odpowiedzialności karnej za znęcanie się fizyczne lub psychiczne nad osobą najbliższą lub inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od osoby, wobec której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie, albo nad małoletnim lub osobą nieporadną

ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny oraz wzywa osobę, wobec której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie, do zachowania zgodnego z prawem i zasadami współżycia społecznego,

- przeprowadza na miejscu zdarzenia, w przypadkach niecierpiących zwłoki, czynności procesowe w niezbędnym zakresie, w granicach koniecznych do zabezpieczenia śladów i dowodów przestępstwa,
- podejmuje działania mające na celu zapobieganie zagrożeniom mogącym występować w rodzinie, w szczególności składa systematyczne wizyty sprawdzające stan bezpieczeństwa osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, w zależności od potrzeb określonych przez zespół interdyscyplinarny lub grupę roboczą.

W ramach procedury przedstawiciel ochrony zdrowia każdorazowo udziela osobie, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, informacji o możliwościach uzyskania pomocy i wsparcia oraz o uprawnieniu do uzyskania bezpłatnego zaświadczenia lekarskiego o ustaleniu przyczyn i rodzaju uszkodzeń ciała związanych z użyciem przemocy w rodzinie. Jeżeli stan zdrowia osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, wymaga przewiezienia jej do podmiotu leczniczego, formularz „Niebieska Karta – A” wypełnia przedstawiciel podmiotu leczniczego, do którego osoba ta została przewieziona. Przedstawicielem ochrony zdrowia uprawnionym do działań jest osoba wykonująca zawód medyczny, w tym lekarz, pielęgniarka, położna i ratownik medyczny.

W ramach procedury przedstawiciel oświaty:

- podejmuje działania, o których mowa w § 11 pkt 2 lit. a i c oraz pkt 3 i 5 Rozporządzenia w sprawie procedury „Niebieskiej Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta”,
- diagnozuje sytuację i potrzeby osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, w tym w szczególności wobec dzieci,
- udziela kompleksowych informacji rodzicowi, opiekunowi prawnemu, faktycznemu lub osobie najbliższej o możliwościach pomocy psychologicznej, prawnej, socjalnej i pedagogicznej oraz wsparcia rodzinie, w tym o formach pomocy dzieciom świadczonych przez instytucje i podmioty w zakresie specjalistycznej pomocy na rzecz osób dotkniętych przemocą w rodzinie.

1.3. PRZEMOC W RODZINIE – REGULACJE PRAWNE

1.3.1 PRZECIWDZIAŁANIE PRZEMOCY – PRAWO MIĘDZYNARODOWE

Zjawisko przemocy w rodzinie występuje w każdej kulturze i w każdej grupie społecznej. Trudności sprawia określenie skali zjawiska przemocy w rodzinie, aczkolwiek niewątpliwie jest to problem coraz częściej nagłaśniany przez media. Przemoc dotycząca ogniska domowe bywa systematycznie badana przez wiele ośrodków naukowych, instytucji rządowych i organizacji pozarządowych. Coraz częstsze łamanie praw człowieka budzi międzynarodowe zainteresowanie i skutkuje wprowadzeniem odpowiednich działań mających na celu przeciwdziałanie przemocy i podejmowanie wspólnych wysiłków ograniczających występowanie przemocy oraz prewencję. Warto zwrócić uwagę na dokumenty międzynarodowe i akty prawne regulujące formy przeciwdziałania przemocy w rodzinie, popularyzowane przez Ministerstwo Sprawiedliwości w tym akty prawa międzynarodowego:

Dokumenty Organizacji Narodów Zjednoczonych:

- Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet z dnia 18 grudnia 1979 r.
- Deklaracja o Eliminacji Przemocy wobec Kobiet z dnia 20 grudnia 1993 r. Rezolucja 48/104 Zgromadzenia Ogólnego.
- Rezolucja A/54/4 Zgromadzenia Ogólnego ONZ – Protokół Fakultatywny do Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet z dnia 6 października 1999 r.

Dokumenty Rady Europy:

- Rekomendacja Komitetu Ministrów Rec. (2002) 5 w sprawie ochrony kobiet przed przemocą z dnia 30 kwietnia 2002 r.
- Rekomendacja Rady Europy 1450 (2000) dotycząca przemocy wobec kobiet w Europie.
- Rekomendacja Komitetu Ministrów R (90) 2 w sprawie reakcji społecznych na przemoc w rodzinie z dnia 15 stycznia 1990 r.
- Rekomendacja Komitetu Ministrów R (85) 4 w sprawie przemocy w rodzinie z dnia 26 marca 1985 r.
- Europejska Konwencja o wykonywaniu prawa dzieci z dnia 25 stycznia 1996 r.
- Konwencja o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej.

Dokumenty Parlamentu Europejskiego i Rady:

- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępująca decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW.

1.3.2. PRZECIWDZIAŁANIE PRZEMOCY – PRAWO POLSKIE

Zapisy w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zm.), wprowadzają regulacje prawne dotyczące przeciwdziałania przemocy w rodzinie i ochrony ofiar. Przykładowo art. 40 Konstytucji wskazuje, iż „nikt nie może być poddany torturom ani okrutnemu, niehumanitarnemu lub poniżającemu traktowaniu i karaniu. Zakazuje się stosowania kar cielesnych.”

Ponadto, problematyka przemocy domowej jest, również ujmowana w następujących aktach prawnych:

- Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (t. j. Dz. U. z 2015 r. poz. 1390 ze zm.).
- Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 2137 ze zm.).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r. w sprawie Procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta” (Dz. U. z 2011 r. Nr 209 poz. 1245).
- Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t. j. Dz. U. z 2017 r. poz. 682 ze zm.).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (t. j. Dz. U. z 2018 r. poz. 1600 ze zm.).
- Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (t. j. Dz. U. z 2019 r. poz. 161 ze zm.).
- Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (t. j. Dz. U. z 2013 r. poz. 182 ze zm.).
- Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (t. j. Dz. U. z 2019 r. poz. 1481 ze zm.).
- Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (t. j. Dz. U. z 2019 r. poz. 511 ze zm.).

- Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (t. j. Dz. U. z 2019 r. poz. 852 ze zm.).

2. CELE, ZADANIA, REALIZATORZY, TERMINY I WSKAŹNIKI REALIZACJI PROGRAMU

Tabela 1 Opis celów, zadań, realizatorów, terminów i wskaźników realizacji programu

CEL GŁÓWNY				
Zwiększenie skuteczności przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz zmniejszenie skali tego zjawiska w Powiecie Limanowskim.				
CELE SZCZEGÓŁOWE PROGRAMU	ZADANIA PROGRAMU	REALIZATORZY/PARTNERZY PROGRAMU	TERMIN REALIZACJI PROGRAMU	WSKAŹNIKI PROGRAMU
Profilaktyka i edukacja dzieci, młodzieży, dorosłych i rodzin w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie.	Organizowanie konferencji/kampanii społecznych/seminariów/wykładów/happeningów/spotkań otwartych wśród lokalnej społeczności w celu poszerzenia wiedzy z tematyki przemocy w rodzinie i możliwości rozwiązywania konfliktów w rodzinie.	– Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie, – Szkoły, – Placówki edukacyjno – wychowawcze, – Policja, – Miejskie i Gminne Ośrodki Pomocy Społecznej, – Kuratorzy Sądowi, – Poradnia Psychologiczno – Pedagogiczna.	Zadania o charakterze ciągłym.	Liczba konferencji i spotkań.
	Prowadzenie spotkań/zajęć/warsztatów grupowych i indywidualnych w szkołach lub innych placówkach edukacyjno – oświatowych w obszarze przeciwdziałania przemocy i agresji.		Pierwszy, drugi i czwarty kwartał roku kalendarzowego.	– Liczba przeprowadzonych spotkań. – Liczba uczestników spotkań.
	Organizowanie konkursów tematycznych, głównie dla dzieci i młodzieży, promujących właściwe postawy prorodzinne i prospołeczne.		Czwarty kwartał roku kalendarzowego.	– Liczba organizowanych konkursów. – Liczba uczestników konkursów.
Ochrona oraz wsparcie dla osób dotkniętych przemocą w rodzinie.	Poradnictwo/mediacje specjalistyczne dla osób i rodzin doświadczających przemocy w rodzinie: prawne, psychologiczne, socjalne, zawodowe,	– Miejskie i Gminne Ośrodki Pomocy Społecznej, – Sąd Rejonowy, – Poradnia	Zadania o charakterze ciągłym, w zależności od potrzeb.	Liczba udzielonych porad.

	rodzinne, medyczne.	Psychologiczno – Pedagogiczna, – Kuratorzy Sądowi, – Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie, – Starostwo Powiatowe, – Ośrodek Interwencji Kryzysowej świadczący usługi na rzecz mieszkańców Powiatu Limanowskiego.	Zadania o charakterze cyklicznym.	– Liczba spotkań. – Liczba osób uczestniczą- cych w spotka- niach.
	Realizacja zajęć/grup wsparcia/spotkań edukacyjno – terapeutycznych indywidualnych i grupowych o tematyce zjawiska przemocy w rodzinie.			
	Rozpowszechnianie ulotek/broszur/materiałów promocyjnych/artkułów z tematyki prewencji lub interwencji kryzysowej lub sposobów reagowania na przemoc w rodzinie.	Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie.	Zadania o charakterze ciągłym, w zależności od potrzeb.	Liczba rozpowsze- chnionych materiałów.
	Wsparcie psychologiczne interwencyjne dla osób doświadczających przemocy w rodzinie. Wsparcie psychologiczne terapeutyczne dla osób i rodzin doświadczających przemocy w rodzinie.		Zadania o charakterze ciągłym, w zależności od potrzeb.	– Liczba rozmów interwencyj- nych bezpośred- nich i telefonicz- nych. – Liczba spotkań terapeuty- cznych.
	Zapewnienie noclegu ofiaram przemocy czy osobom będącym w innej sytuacji kryzysowej.	Ośrodek Interwencji Kryzysowej świadczący usługi na rzecz mieszkańców Powiatu Limanowskiego.	Zadania o charakterze ciągłym, w zależności od potrzeb.	Liczba osób korzystają- cych z noclegu.
Podnoszenie kompetencji służb i przedstawicieli podmiotów realizujących zadania z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie.	Organizowanie szkoleń/spotkań/zajęć/ warsztatów/grup wsparcia dla pracowników instytucji realizujących zadania w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie.	– Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie, – Miejskie i Gminne Ośrodki Pomocy Społecznej, – Sąd Rejonowy, – Kuratorzy Sądowi, – Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie,	Zadania o charakterze cyklicznym. W miarę możliwości – raz w miesiącu.	Liczba szkoleń/ spotkań.
	Ewidencjonowanie instytucji wspierających ofiary przemocy.	– Policja, – Zespoły Interdyscyplinarne, – Placówki oświatowe, – Placówki medyczne,	Trzeci kwartał roku kalendarzowego.	Liczba ewidencji.

		– Placówki edukacyjno – wychowawcze, – Ośrodki Interwencji Kryzysowej, – inne instytucje działające na rzecz przeciwdziałania zjawisku przemocy w rodzinie.		
--	--	--	--	--

3. ZAKŁADANE REZULTATY PROGRAMU

- Zdobyć wiedzę z tematyki przemocy w rodzinie i możliwości rozwiązywania konfliktów.
- Uzyskanie świadomości właściwych postaw prorodzinnych i prospołecznych.
- Wzrost świadomości społecznej na temat możliwości uzyskania wsparcia i pomocy ze strony instytucji pomocowych.
- Wzrost poczucia bezpieczeństwa osób zagrożonych przemocą w rodzinie.
- Podniesienie kompetencji zawodowych wśród pracowników specjalizujących się w pomocy rodzinom.
- Zafunkcjonowanie w świadomości lokalnego społeczeństwa zagrożeń dla rodziny, wynikających ze zjawiska przemocy.
- Zaistnienie pozytywnych zmian w zachowaniach osób uwikłanych w przemoc w rodzinie.

4. MONITORING I EWALUACJA PROGRAMU

Monitoring i ewaluacja programu dokonywane będzie raz w roku w formie sprawozdania. Sprawozdanie przedstawione będzie Zarządowi Powiatu Limanowskiego, Komisji ds. Pomocy Społecznej Rady Powiatu Limanowskiego oraz Radzie Powiatu.

5. ŹRÓDŁO FINANSOWANIA PROGRAMU

Finansowanie odbywać się będzie w ramach środków przeznaczonych na zadania własne, a więc Powiatu Limanowskiego i Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie w Limanowej oraz ewentualnie ze środków pozyskanych z innych źródeł.

SPIS TABEL

Tabela 1 Opis celów, zadań, realizatorów, terminów i wskaźników realizacji programu	41
---	----

SPIS RYSUNKÓW

Rysunek 1 Cykl przemocy.....	27
Rysunek 2 Fazy przemocy.....	27

BIBLIOGRAFIA

Źródła pisane:

1. Fromm E, *Anatomia ludzkiej destrukcyjności*, Wydawnictwo Rebis, Poznań 1998,
2. James R. K., Gilliland B. E., *Strategie interwencji kryzysowej*, Wydawnictwo Edukacyjne PARPAMEDA, Warszawa 2005,
3. Jaszczak – Kuźmińska D., Michalska D., *Przemoc w rodzinie*, Wydawnictwo Edukacyjne PARPAMEDA, Warszawa 2011,
4. Jaszczak – Kuźmińska D., Michalska D. *Przemoc w rodzinie wobec osób starszych i niepełnosprawnych. Poradnik dla pracowników pierwszego kontaktu*. Wydawnictwo Edukacyjne PARPAMEDA. Warszawa 2010,
5. Jaszczak – Kuźmińska D., Michalska K., *Zrozumieć przemoc w rodzinie. Poradnik dla osób doświadczających przemocy*, Wydawnictwo Edukacyjne PARPAMEDA, Warszawa 2010,
6. Kmiecik – Baran K., *Młodzież i przemoc. Mechanizmy socjologiczno – psychologiczne*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2000,
7. Kozak S., *Patologie wśród dzieci i młodzieży. Leczenie i profilaktyka*. Wydawnictwo Difin, Warszawa 2007,
8. Mazur J., *Przemoc w rodzinie. Teoria i rzeczywistość*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2002,
9. Polanowski J., *Prawo w obronie dziecka krzywdzonego*, Wydawnictwo Edukacyjne PARPAMEDA. Warszawa 2011,
10. Rajwy E., Marynowicz S., *Współczesna Rodzina Funkcjonowanie Zagrożenia Terapia*, Wydawnictwo Małopolskie Centrum Doskonalenia Nauczycieli, Kraków 2002,
11. Szczepański J., *Elementarne pojęcia socjologii*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1970.

Źródła internetowe:

1. Strona internetowa: <http://ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/przeciwdzialanie-przemocy-w-rodzinie/akty-prawne-i-inne-dokumenty/>, odczyt: 18.10.2019 r.

PROGRAM PROFILAKTYCZNY PROMUJĄCY I WDRAŻAJĄCY PRAWIDŁOWE METODY WYCHOWAWCZE W STOSUNKU DO DZIECI W RODZINACH ZAGROŻONYCH PRZEMOCĄ W RODZINIE

LIMANOWA 2019

SPIS TREŚCI

WPROWADZENIE	47
1. RODZINA W PROCESIE WYCHOWAWCZYM – PODŁOŻE TEORETYCZNE.....	48
1.1. ROLA I FUNKCJE RODZINY	48
1.2. POSTAWY RODZICIELSKIE I STYLE WYCHOWAWCZE	49
1.3. RODZINA DYSFUNKCYJNA – ZAGROŻENIA PRZEMOCĄ.....	52
1.4. ROLE PEŁNIONE PRZEZ DZIECI W RODZINACH Z UZALEŻNIENIEM.....	53
2. CELE, ZADANIA I REALIZATORZY, TERMINY, WSKAŹNIKI REALIZACJI PROGRAMU	55
3. ZAKŁADANE REZULTATY PROGRAMU	56
4. MONITORING I EWALUACJA PROGRAMU	56
5. ZASADY FINANSOWANIA PROGRAMU	56
SPIS TABEL	57
BIBLIOGRAFIA.....	57

WPROWADZENIE

Rodzina towarzyszy nam od początku życia aż do śmierci. Zmieniają się jej członkowie, a także nasze role i funkcje, jakie w rodzinie pełniemy. Nie zmienia się jednak jej wartość. Rodzina jest bezcennym darem, jaki otrzymujemy od losu. Początkowo zapewnia nam warunki niezbędne do przeżycia, a potem uczy, jak samodzielnie radzić sobie w społeczeństwie. Bardzo dużą rolę odgrywają rodzice. To od nich zależy prawidłowy rozwój dzieci. Ważne są nie tylko ich uczucia, lecz także sposób ich okazywania. Sposób oddziaływania rodziców na dzieci utwierdza je w przekonaniu, czy są akceptowanymi, godnymi miłości i wartościowymi ludźmi. Rodzina jest bardzo ważna w życiu każdego człowieka. Jest pierwszą grupą społeczną do której przynależymy. Towarzyszy nam od pierwszych dni naszego życia, a rodzice w większości przypadków są obecni w naszym życiu aż do swojej śmierci. Rodzina uczy nas komunikacji i wpaja pewne wzorce postępowania. Niestety nie zawsze rodzina funkcjonuje prawidłowo, coraz częściej mówi się o kryzysie rodziny, której skutki dotyczą przede wszystkim dzieci. Alkoholizm, uzależnienia, choroby psychiczne, przemoc fizyczna/psychiczna, maltretowanie, wykorzystywanie seksualne, ubóstwo, bezrobocie to tylko niektóre z czynników wpływających destrukcyjnie na rodzinę. Narastająca frustracja rodziców, napięcia przyczyniają się do podejmowania przez nich nieprawidłowych postaw i metod wychowawczych często opartych na przemocy. Wiele dzieci staje się też świadkami bądź bezpośrednimi ofiarami przemocy. Najbardziej widocznymi i oczywistymi skutkami przemocy są obrażenia cielesne, natomiast trzeba zaznaczyć, że równie niszczące są skutki psychiczne doświadczanej przemocy. Dziecko, które żyje w ciągłym stresie, w stanie zagrożenia pozbawione jest niezbędnego do prawidłowego rozwoju poczucia bezpieczeństwa. Stres, ciągłe napięcie może być przyczyną wielu chorób psychosomatycznych.

Zgodnie z art. 6 ust. 3 pkt 2 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (t. j. Dz. U. z 2015 r. poz. 1390 ze zm.) do zadań własnych powiatu należy opracowanie i realizacja programów służących działaniom profilaktycznym mającym na celu udzielenie specjalistycznej pomocy, zwłaszcza w zakresie promowania i wdrożenia prawidłowych metod wychowawczych w stosunku do dzieci w rodzinach zagrożonych przemocą w rodzinie. Niniejszy program dostosowany został do potrzeb lokalnej społeczności i zasobów Powiatu Limanowskiego. Założeniem niniejszego programu są działania profilaktyczne mające

na celu edukację, promowanie w społeczności lokalnej pozytywnych postaw rodzicielskich i metod wychowawczych w rodzinach zagrożonych przemocą.

1. RODZINA W PROCESIE WYCHOWAWCZYM – PODŁOŻE TEORETYCZNE

1.1. ROLA I FUNKCJE RODZINY

Rodzina definiowana przez J. Szczepańskiego to grupa osób połączonych stosunkiem małżeńskim i rodzicielskim. Uwarunkowania biologiczne, relacje interpersonalne zachodzące między członkami rodziny, wspólne miejsce zamieszkania, majątek, nazwisko, kultura duchowa stanowią o związku emocjonalnym łączącym domowników.

Rodzina odgrywa ważną rolę w procesie wychowania i socjalizacji dziecka. Wpływa na jego rozwój fizyczny i intelektualny. Kształtuje jego osobowość, postawy, jakie człowiek przyjmuje wobec siebie i innych. Tworzy więzi i wpływa na jakość relacji z innymi. Ponadto, rodzina daje wzorzec właściwych zachowań, pozwala na rozwój moralny, uczy respektowania praw i obyczajów panujących w danej społeczności.

Rodzina umożliwia prawidłowy rozwój i wychowanie dziecka. Zdaniem J. Szczepańskiego: *„Rodzina nie jest jedyną grupą, w której przebiegają procesy socjalizacji i wychowania, jednakże rodzaj więzi łączącej dziecko z rodzicami powoduje, że wpływ rodziny jest decydujący dla rozwinięcia jaźni subiektywnej i niektórych innych ważnych cech osobowości”* (Szczepański, 1970). Rozpatrując problematykę rodziny warto przyjrzeć się bliżej opisywanym szeroko w literaturze (Adamski, 2002) funkcjom pełnionym przez rodzinę, a są to:

- funkcja socjalizacyjna – zakłada uczenie się zachowań i norm oraz wartości przyjętych w społeczeństwie. Funkcja ta oddziałuje na dzieci jak i na rodziców. Poglądy wychowawcze zmieniają się wraz ze zmianą pokoleń,
- funkcja miłości – rodzina powinna zaspokajać podstawowe potrzeby człowieka takie jak miłość, poczucie bezpieczeństwa i przynależności. Każdy członek rodziny pragnie posiadać krąg bliskich osób. Dzięki temu zaspakaja potrzeby emocjonalne, które prowadzą do osiągnięcia osobistego szczęścia. Rozwój emocjonalny człowieka w dzieciństwie ma ogromny wpływ na jego dorosłe życie,

- funkcja kulturotwórcza – rodzina przez lata funkcjonowania pozwala na tworzenie własnej historii, zwyczajów, które są kultywowane przez kolejne pokolenia. „Klimat” rodzinny wpływa na rozwój tożsamości, wspólnoty i wzorców zachowań. Dbanie o tradycje i obyczaje rodzinne wzmacnia więzi między członkami rodziny,
- funkcja wspomagająca rozwój osobowości – przez słowo osobowość należy rozumieć indywidualne właściwości psychiczne i duchowe człowieka. Osobowość kształtuje się całe życie poprzez przeżycia, wiedzę o sobie i o świecie,
- funkcja religijna – odgrywa ogromną rolę w rozwoju moralno – religijnym człowieka. Wskazuje na zachowania etyczne stanowi swoisty kodeks moralny,
- funkcja ekonomiczna – pozwala na zaspokojenie podstawowych potrzeb materialnych, tj.: jedzenie, ubranie, schronienie itp. Praca zarobkowa pozwala rodzicom na zapewnienie w/w potrzeb oraz inwestowanie w wykształcenie i przyszłość dzieci,
- funkcja stratyfikacyjna – obejmuje obowiązujące w społeczeństwie normy prawne oraz zwyczaje,
- funkcja integracyjna – rodzina powinna być wewnętrznie spójna, ponieważ stanowi samodzielnie funkcjonującą komórkę społeczną. Funkcja ta służy nawiązaniu relacji międzyludzkich,
- funkcja rekreacyjna – rodzina zapewnia bezpieczne schronienie jej członkom, stanowi miejsce odpoczynku i regeneracji sił. Wspólne spędzanie czasu pozwala na zacieśnianie więzi rodzinnych,
- funkcja opiekuńcza – chroni przed niebezpieczeństwami i zagrożeniami płynącymi ze środowiska. Zrównoważona rodzina zapobiega popełnieniu błędów życiowych i daje punkt odniesienia, co jest dobre, a co złe.

Przeobrażenia ustrojowe, ekonomiczne powodują zmiany funkcji pełnionych przez rodzinę. We współczesnym świecie relacje międzyludzkie ulegają rozluźnieniu, co może stać się powodem zaniku niektórych w/w funkcji.

1.2. POSTAWY RODZICIELSKIE I STYLE WYCHOWAWCZE

Postawę najczęściej definiuje się, jako tendencję do zachowania się w specyficzny sposób wobec osoby, sytuacji, problemu czy przedmiotu, na który jest ona skierowana. Zatem

postawa rodzicielska – macierzyńska lub ojcowska – stanowi tendencję do zachowania się w pewien określony sposób w stosunku do dziecka.

W konsekwencji przyjętej postawy dziecko jest spostrzegane, oceniane i traktowane przez rodzica w specyficzny sposób, warunkowany przez postawę. Większość badaczy postaw przyjmuje czynnik emocjonalny lub jego odpowiednik oceniający, jako podstawę dla rozpoznania i ewentualnego pomiaru postawy. Posiadanie uczuć pozytywnych lub negatywnych, „bycia za lub przeciw czemuś” uważa się za czynnik charakterystyczny dla postaw i pozwalający odróżnić je od opinii. Postawa rodzicielska zawiera ładunek uczuciowy, który wyznacza działanie w stosunku do dziecka. Poprzez zachowanie rodziców wobec dziecka, a także przez to jak mówią do dziecka i/lub jak wyrażają się o dziecku, można poznać ich postawę rodzicielską.

Zdaniem J. Rembowskiego i M. Ziemskiej doświadczanie przez człowieka postaw rodzicielskich w dzieciństwie ma niezaprzeczalny i wielostronny wpływ na jego przyszłe życie. Matki i ojcowie, w oparciu o postawy rodzicielskie oddziałują na cechy osobowości dzieci, wpływają na ich samoocenę, odwagę lub lękliwość, intelekt, styl myślenia, osiągnięcia oraz na plany życiowe, wybór zawodu czy na przystosowanie społeczne. Rodzice mają swój udział także w kształtowaniu świata wartości dziecka. Czynnikiem silnie oddziałującym na dziecko w rodzinie jest właściwy dla niej klimat psychiczny. Dobra atmosfera rodzinna zspala ją w całość, sprzyja porozumiewaniu się i wzajemnemu zrozumieniu. Ułatwia rozładowywanie pojawiających się konfliktów, pozwala na tworzenie i doskonalenie systemu wychowania. Ów system powinien być najbardziej korzystny dla rozwoju osobowości dziecka i jego przygotowania do życia. Pozytywne relacje w rodzinie hamują dążenia egoistyczne, pobudzają wyobraźnię, wzbogacają życie rodzinne. Nie zawsze jednak klimat panujący w rodzinie jest pozytywny.

Wychowawczy wpływ na dziecko ma nie tylko zaspokojenie jego podstawowych potrzeb, lecz przede wszystkim sposób odnoszenia się do dziecka. Rodzaj stosunków łączących je z rodzicami i rodzeństwem, atmosfera w jakiej toczy się wychowanie oraz ogół środków wychowawczych mają najczęstsze zastosowanie w postępowaniu z dzieckiem. Wszystkie

wymienione elementy łącznie stanowią o stylu wychowania. H. Spionek wyróżnia: wychowanie nadmiernie pobłażliwe (liberalne), niekonsekwentne, zbyt surowe (rygorystyczne) oraz racjonalne. Wymienione style wychowawcze mają zarówno pozytywny jak i negatywny wpływ na zachowanie dziecka. Niewłaściwe style wychowania mogą rodzić w dziecku agresję i stymulować go do działań służących podkreśleniu różnic między nim a rodzicem. Ponadto, wywołują bezradność, uległość i powierzchowne traktowanie norm i wartości.

Natomiast stosowane przez rodziców właściwe metody wychowawcze wobec dziecka, sprzyjają chęci otaczania go opieką, dostrzegania i zaspakajania jego potrzeb, a także ułatwiają wchodzenie z nim w relacje. Poniższa tabela przedstawia, opisywaną w literaturze charakterystykę poszczególnych stylów rodzicielskich.

Tabela 1 Style rodzicielskie – opis w oparciu o zachowanie rodzica i dziecka

ZACHOWANIE RODZICA	STYL RODZIELSKI	ZACHOWANIE DZIECKA
– oczekiwanie od dzieci zachowań zgodnych z własnymi regułami i standardami, – nacisk na kształtowanie dyscypliny i samodzielności u dzieci, – stanowcze stosowanie środków wychowawczych, tłumaczenie podejmowanych decyzji dziecku i konsekwencji jego zachowań, – okazywanie dzieciom emocjonalnego ciepła idącego w parze z jasno sformułowanymi poleceniami i oczekiwaniami.	autorytatywny	– rozwój zachowań asertywnych, niezależności, współpracy z rodzicami i rówieśnikami, – towarzyskość, – wytrwałość w dążeniu do osiągnięcia wyznaczonych celów, – zadowolenie i sympatia innych.
– posłuszeństwo i szacunek dla autorytetu rodzicielskiego, – kult pracy, – oziębłość emocjonalna, – egzekwowanie absolutnego posłuszeństwa i braku sprzeciwu, – stosowanie kar za lekceważenie poleceń, – hasło: „Dzieci nie mają głosu”.	autorytarny	– tendencja do alienacji społecznej, zamykania się w sobie, – u dziewcząt idące w parze z zależnością i brakiem motywacji osiągnąć, – u chłopców z zachowaniem agresywnym, – niskie poczucie własnej wartości, – nieufność i poczucie zagrożenia.
– koncentracja na dziecku, wyrażanie akceptacji, aprobaty zachowania i niewielkich wymagań, – zapewnienie dziecku dużej swobody zachowania, – gotowość do rozmowy, – rzadkość stosowania kar za niewłaściwe	pobłażliwy	– tendencje do zachowań agresywnych, braku kontroli impulsów, – brak odpowiedzialności za siebie i innych, – niedojrzałość, – lęk i poczucie zagrożenia,

zachowanie.		– roszczeniowość w stosunku do opiekunów.
– brak zainteresowania dzieckiem i jego potrzebami czy aktywnością, – brak wzajemnej komunikacji, – nie zwracanie uwagi na uczucia dziecka, jego opinie, – koncentracja na własnej osobie.	zaniedbujący	– słaba samokontrola, – tendencje do unikania obowiązku szkolnego, wagarowanie, – zachowania ryzykowne, – rozrzutność, – brak koncentracji uwagi, – zmiany nastrojów i labilność emocjonalna.

1.3. RODZINA DYSFUNKCYJNA – ZAGROŻENIA PRZEMOCĄ

Współczesne rodziny coraz częściej dotykają różnego rodzaju kryzysy, znamienne w skutkach i raniące najmłodszych członków rodziny. Mogą one przybierać rozmaite formy, m.in.:

- alkoholizm, uzależnienie od narkotyków i innych substancji psychoaktywnych,
- hazard,
- choroba psychiczna w rodzinie,
- śmierć w rodzinie,
- długotrwałe bezrobocie, trudna sytuacja finansowa i mieszkaniowa rodziny,
- zaburzone relacje w małżeństwie i pojawiająca się przemoc fizyczna lub/i psychiczna, maltretowanie i wykorzystywanie seksualne,
- opuszczenie dzieci (nieobecność fizyczna i emocjonalna rodzica),
- niski poziom kompetencji rodzicielskich mogący przejawiać się w czynnym odrzucaniu i dewaluacji dziecka,
- wykorzystywanie dziecka przez dorosłego do zaspokajania swoich potrzeb emocjonalnych (np. czynienie z niego powiernika spraw dorosłych, tworzenie koalicji z dzieckiem przeciw drugiemu rodzicowi, mogące występować w trakcie separacji czy rozvodu rodziców),
- stawianie nieadekwatnych do rozwoju i możliwości dziecka wymagań, infantylizowanie dziecka lub żądanie spełniania nadmiernych, perfekcjonistycznych oczekiwań,
- przerost sztywnych wymagań nad okazywaniem miłości i czułości,
- nadopiekuńczość i nadmierna kontrola.

Występowanie dysfunkcji w rodzinie naraża dziecko na stres. Największe działanie traumatyczne na zdrowie psychiczne i fizyczne dziecka ma m.in. alkoholizm i narkomania rodzica, występowanie zjawiska przemocy w rodzinie, wykorzystywanie dziecka oraz jego zaniedbywanie. Zgodnie z systemową koncepcją rodziny zmiana zachodząca w którymkolwiek z jej elementów ma wpływ na wszystkie pozostałe. Pojawienie się patologii w rodzinie powoduje kryzys, który zakłóca ustalony w rodzinie porządek. Kolejni członkowie rodziny zostają wytrąceni ze stanu równowagi. Reagowanie w sposób, który dotychczas się sprawdzał nie przynosi oczekiwanych rezultatów. Rozpoczyna się poszukiwanie nowych „strategii” i ról, które pozwoliłyby tę równowagę przywrócić.

1.4. ROLE PEŁNIONE PRZEZ DZIECI W RODZINACH Z UZALEŻNIENIEM

W rodzinie z uzależnieniem dziecko przyjmuje pewne wzory funkcjonowania tzw. role, które stanowią dla niego mechanizm obronny. Cztery typy ról, charakterystycznych dla dzieci z rodzin alkoholowych, po raz pierwszy wyróżniła S. Wegscheider, tj.:

- bohatera rodzinnego – rolę bohatera przyjmuje zazwyczaj najstarsze dziecko, które na każdym kroku stara się odwracać uwagę od problemów rodzinnych poprzez stałe dążenie do bycia najlepszym, podwyższanie własnych umiejętności i zdobywanie wszystkiego, co wiąże się z akceptacją społeczeństwa. Niestety w życiu dorosłym często są pracoholikami, mają trudności w nawiązywaniu zdrowych stosunków społecznych, są samotni i rozżaleni, wiele wymagają od innych i tęsknią za odebranim dzieciństwem,
- kozła ofiarnego – rolę kozła ofiarnego przyjmuje często drugie, młodsze dziecko. Kozioł ofiarny pragnie zostać zauważony wszystkimi możliwymi sposobami, czyni to więc poprzez sprowadzanie na siebie kłopotów, nieświadomie przybierając postawę „złego”. Jest zupełnym zaprzeczeniem bohatera. Robi wszystko to, co społecznie nieakceptowane np.: chodzi często wagary, jest agresywny wobec rówieśników, spożywa narkotyki, staje się obiektem frustracji dla całej rodziny. Skupiając na sobie uwagę, rodzina zapomina o głównej przyczynie leżącej u podstaw zachowania kozła ofiarnego np. alkoholizmie. Uczuciami, jakimi kierują się osoby przyjmujące rolę kozła ofiarnego, to poczucie krzywdy, samotność, poczucie winy i odrzucenia, lęk oraz złość. W dorosłym życiu osoby, które funkcjonowały w roli kozła ofiarnego, nie potrafią nawiązywać zdrowych kontaktów międzyludzkich, ponieważ trudno je zaakceptować.

W pracy zawodowej nie zdobywają sukcesów, gdyż nie potrafią dostosować się do panujących w zespole reguł. Niejednokrotnie ma to także związek z nadużywaniem alkoholu i innych substancji psychoaktywnych,

- zagubionego dziecka – jest to dziecko, które żyje na uboczu rodziny. Tworzy sobie trudną do przebicia skorupę mającą chronić je przed niebezpieczeństwami. Dzieci przybierające tę rolę są nieśmiałe, ukrywają swoje uczucia i zamykają się w sobie. Są niemal niezauważalne przez rodzeństwo czy też rodziców. Dziecko takie samo zaspokaja własne potrzeby a jego dominującym uczuciem jest osamotnienie. Żyje w swoim własnym świecie fantazji, przez co trudno do niego dotrzeć. Bardzo często ma przyjaciół, nie umie nawiązywać stałych relacji. Nie angażuje się, ponieważ nikt nigdy od niego tego nie oczekiwał, nie potrafi też przeciwstawiać się problemom życia codziennego. Stroni od ludzi, ma problemy z określeniem swoich preferencji seksualnych, ceni luksus i wartości materialne,
- dziecko – maskotka – rolę maskotki w rodzinie z uzależnieniem przyjmuje najczęściej najmłodsze z dzieci, które żyje w ciągłym strachu, ponieważ nie rozumiejąc sytuacji występującej w domu, podświadomie przeczuwa, że może ona zagrażać jemu oraz pozostałym domownikom. Dlatego dzieci przyjmujące rolę maskotki starają się każdą konfliktową sytuację rozładować rozbawianiem i rozweselaniem innych, ściągając tym samym na siebie uwagę całej rodziny. Jest to jednak wyłącznie gra, ponieważ wewnątrz dziecko-maskotka jest przygnębione i cierpi. W dorosłym życiu dzieci, które przyjęły rolę maskotki, są w centrum zainteresowania, mają wielu znajomych, ale prawie nikt nie traktuje ich poważnie, a wręcz z nieufnością. Pomimo faktu, że ciągle się uśmiechają tak naprawdę odczuwają smutek. Mają trudności, aby stawiać czoła codziennym problemom oraz wchodzić w zdrowe relacje z otoczeniem.

2. CELE, ZADANIA I REALIZATORZY, TERMINY, WSKAŹNIKI REALIZACJI PROGRAMU

Tabela 2 Opis celów, zadań, realizatorów, terminów i wskaźników realizacji programu

CEL GŁÓWNY				
Promowanie i wdrażanie prawidłowych postaw wychowawczych w rodzinach zagrożonych przemocą na terenie Powiatu Limanowskiego. Cel główny będzie realizowany poprzez cele szczegółowe.				
CELE SZCZEGÓŁOWE PROGRAMU	ZADANIA PROGRAMU	REALIZATORZY/ PARTNERZY PROGRAMU	PLANOWANE TERMINY REALIZACJI PROGRAMU	WSKAŹNIKI PROGRAMU
Edukacja rodziców w zakresie stosowania właściwych metod wychowawczych, udzielanie wsparcia i pomocy w radzeniu sobie w trudnych sytuacjach.	Organizowanie konferencji/ kampanii społecznych/ wykładów/spotkań mających na celu poszerzenie wiedzy w zakresie właściwych metod wychowawczych.	– Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie Szkoły, – Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna, – Powiatowa Komenda Policji, – Miejskie/Gminne Ośrodki Pomocy Społecznej, – Kuratorzy Sądowi.	Zadania o charakterze ciągłym.	Liczba spotkań/konferencji.
Propagowanie w społeczności lokalnej pozytywnych postaw rodzicielskich i metod wychowawczych, kształtowania umiejętności komunikowania się okazywania uczuć, emocji, kształtowanie szacunku dla wartości i tradycji	Umieszczanie artykułów dydaktycznych na stronie internetowej.	– Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie, – Szkoły, – Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna, – inne instytucje pomocowe.	Zadania o charakterze ciągłym.	Liczba stworzonych artykułów.
	Opracowanie ulotek/plakatów o treści profilaktycznej.	– Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie, – Szkoły, – Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna, – inne instytucje pomocowe.	Zadania o charakterze ciągłym.	Ilość wydanych oraz rozdysponowanych materiałów tematycznych.

rodzinnych.	Współpraca z lokalnymi mediami w celu promowania działań zapobiegających występowaniu przemocy.	– Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie, – Starostwo Powiatowe, – Miejskie/Gminne Ośrodki Pomocy Społecznej, – Szkoły, – Komenda Powiatowa Policji w Limanowej.	Zadania o charakterze ciągłym.	Liczba opublikowanych artykułów/ wywiadów/ informacji w lokalnych mediach.
-------------	---	---	--------------------------------	--

3. ZAKŁADANE REZULTATY PROGRAMU

- Wzrost wiedzy na temat właściwych metod wychowawczych.
- Nabycie umiejętności prawidłowego komunikowania się oraz okazywania uczuć i emocji.
- Podniesienie poziomu świadomości wśród lokalnej społeczności istoty wartości i tradycji rodzinnych.
- Wzmocnienie rodzin w radzeniu sobie z problemami wychowawczymi.

4. MONITORING I EWALUACJA PROGRAMU

Monitoring i ewaluacja programu dokonywana będzie raz w roku w formie sprawozdania.

Sprawozdanie przedstawione będzie Zarządowi Powiatu Limanowskiego, Komisji do Spraw Pomocy Społecznej Rady Powiatu Limanowskiego oraz Radzie Powiatu.

5. ZASADY FINANSOWANIA PROGRAMU

Program finansowany będzie, ze środków własnych Powiatu Limanowskiego, Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie w Limanowej oraz ewentualnie ze środków pozyskanych z innych źródeł.

SPIS TABEL

Tabela 1 Style rodzicielskie - opis w oparciu o zachowanie rodzica i dziecka.....	51
Tabela 2 Opis celów, zadań, realizatorów, terminów i wskaźników realizacji programu	55

BIBLIOGRAFIA

Źródła pisane:

1. Adamski F., *Rodzina wymiar społeczno – kulturowy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2002,
2. Biedroń M., *Realizacja funkcji rodziny w kontekście globalnych przemian socjokulturowych* [w:] Ładyżyński A. (red.) *Rodzina we współczesności*, Wydawnictwo Oficyna Wydawnicza ATUT, Wrocław 2009,
3. Duda M., *Różne odsłony rodziny* [w:] Świerczek A. (red.), *Różne oblicza rodziny*, Wydawnictwo św. Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 2010,
4. Fontana D., *Psychologia dla nauczycieli*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 1998,
5. Gulla B., *Wielowymiarowe funkcjonowanie rodziny. Aspekty Psychologiczne* [w:] Świerczek A. (red.), *Różne oblicza rodziny*, Wydawnictwo św. Stanisława BM Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 2010,
6. Jaszczak – Kuźmińska D., Michalska D., *Przemoc w rodzinie*, Wydawnictwo Edukacyjne PARPAMEDIA, Warszawa 2011,
7. Kukołowicz T., *Rodzina w procesie wychowania*, [w:] Janke A. W. (red.), *Pedagogika rodziny na progu XXI wieku. Rozwój, przedmiot, obszary refleksji i badań. Praca zbiorowa*, Wydawnictwo edukacyjne „AKAPIT”, Toruń 2004,
8. Rajwy E., Marynowicz S., *Współczesna Rodzina Funkcjonowanie Zagrożenia Terapia*, Wydawnictwo Małopolskie Centrum Doskonalenia Nauczycieli, Kraków 2002,
9. Ryś M., *Systemy rodzinne*, Wydawnictwo Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno – Pedagogicznej, Warszawa 2001,
10. Szczepański J., *Elementarne pojęcia socjologii*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1970,
11. Ziemska M., *Postawy rodzicielskie*, Wydawnictwo Wiedza Powszechna, Warszawa 1973,
12. Ziemska M., *Rodzina i dziecko*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1979.

Akty normatywne:

1. Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, Dz. U. 2005 nr 180 poz. 1493.

Źródła internetowe:

1. Strona internetowa: <http://uzaleznienie.com.pl/rodzina-alkoholowa/role-dzieci-w-rodzinie-alkoholowej/>, odczyt: 18.10.2019 r.

CZEŚĆ IV

PROGRAM ODDZIAŁYWAŃ KOREKCYJNO – EDUKACYJNYCH DLA OSÓB STOSUJĄCYCH PRZEMOC W RODZINIE

LIMANOWA 2019

SPIS TREŚCI

1. OPIS PROGRAMU.....	60
1.1 ADRESACI PROGRAMU	61
1.2. NABÓR UCZESTNIKÓW	61
1.3. REGUŁY UCZESTNICTWA.....	62
1.4. ZAŁOŻENIA MERYTORYCZNE.....	63
1.5. SPOSÓB REALIZACJI	63
1.6. ZAKŁADANE REZULTATY PROGRAMU	64
2. CELE, ZADANIA, REALIZATORZY, TERMINY I WSKAŹNIKI REALIZACJI PROGRAMU	65
3. MONITORING I EWALUACJA PROGRAMU	66
4. ŹRÓDŁO FINANSOWANIA PROGRAMU	67
SPIS TABEL	67

1. OPIS PROGRAMU

Przemoc jest zjawiskiem coraz bardziej powszechnym, a przemoc w rodzinie jest niewątpliwie najgorszym jej rodzajem, ponieważ sprawcą jest najbliższa osoba – członek rodziny. Dom rodzinny powinien być postrzegany jako środowisko miłości, bezpieczeństwa, opieki i wzajemnego zrozumienia. Niestety dla wielu staje się miejscem cierpienia, zagrożenia i poniżania oraz lęku i rozpacz. Przemoc w rodzinie to zamierzone, wykorzystujące przewagę sił działanie przeciwko członkowi rodziny, naruszające prawa i dobra osobiste, powodujące cierpienie i szkody.

Przyczyny przemocy bywają różne. Może to być reakcja na problemy dnia codziennego, zmagania wewnętrzne człowieka, zachowania innych osób. Inną przyczyną braku kontroli nad emocjami i dopuszczania się przemocy fizycznej bądź psychicznej jest działanie substancji psychoaktywnych na organizm człowieka. Przyczyną mogą być również negatywne wzorce przekazywane i kształtowane przez media. W wielu przypadkach przemoc jest rezultatem zachowań, wartości bądź ich braku oraz postaw wyniesionych z domu rodzinnego. Sprawcy przemocy przeważnie starają się znajdować uzasadnienie dla aktów przemocy. W szczególności dotyczy to negowania osobistej odpowiedzialności za wyrządzone szkody i obciążenia odpowiedzialnością ofiary. Usprawiedliwianie przemocy może polegać na uprzedmiotowieniu ofiary lub negowaniu jej wartości jako osoby. Postępowanie sprawcy często bywa wspierane przez czynniki kulturowe. Przez wieki przemoc w stosunku do kobiet i dzieci była akceptowana zarówno obyczajowo jak i prawnie. Niezbędne są więc działania powstrzymujące sprawców i prowadzące do zakończenia przemocy w rodzinie. Temu ma służyć program korekcyjno – edukacyjny skierowany do osób stosujących przemoc. Należy podkreślić, iż program pełni rolę pomocniczą systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz uzupełnia różne formy interwencji prawnych i administracyjnych podejmowanych wobec sprawców przemocy. Zadaniem programu jest zastosowanie działań edukacyjnych, socjalizacyjnych oraz psychologicznych ukierunkowanych na zmianę zachowań i postaw osób stosujących przemoc w rodzinie, a w rezultacie na redukcję ryzyka kontynuowania przez te osoby przemocy oraz zwiększenie ich możliwości samokontroli agresywnych zachowań i do konstruktywnego współżycia w rodzinie. Istotne znaczenie ma tu równowaga pomiędzy stosowaniem interwencji karno-administracyjnej, a działaniami korekcyjno – edukacyjnymi, obie te metody stosowane wspólnie i z rozważą mogą przynieść oczekiwane rezultaty.

1.1 ADRESACI PROGRAMU

Uczestnikami programu mogą być osoby:

- samodzielnie zgłaszające się,
- kierowane przez sąd, skazane za przestępstwo przeciwko rodzinie ze stwierdzeniem sprawstwa przemocy, korzystające z warunkowego zawieszenia wykonywania kary pozbawienia wolności,
- kierowane przez organy ścigania objęte procedurą Niebieskiej Karty,
- zobowiązane przez inne organy, instytucje i organizacje.

Uczestnictwa w programie odmawia się osobom:

- z poważnymi zaburzeniami emocjonalnymi, w szczególności z zaburzeniami osobowości pogranicznej,
- chorym psychicznie,
- uzależnionym od alkoholu i narkotyków z wyłączeniem osób, które przeszły lub są w trakcie podstawowego cyklu terapii uzależnień.

W przypadku odmowy uczestnictwa w programie prowadzący lub realizator programu wskazuje ww. osobom inne możliwości pomocy, np. wskazuje inne miejsca wsparcia oraz prowadzenia pracy terapeutycznej.

1.2. NABÓR UCZESTNIKÓW

- Udział w programie jest bezpłatny.
- Przyjęcie do programu jest poprzedzone rekrutacją oraz spotkaniem kwalifikacyjnym.
- Warunkiem przyjęcia do programu jest podpisanie kontraktu oraz rozpoczęcie udziału w spotkaniach zorganizowanych w ramach programu.

Rekrutacji dokonuje się poprzez:

- umieszczanie informacji na stronie internetowej,
- rozsyłanie informacji do instytucji współpracujących z Powiatowym Centrum Pomocy Rodzinie w Limanowej,
- bieżącą współpracę z instytucjami działającymi na rzecz przeciwdziałania zjawisku przemocy w rodzinie.

1.3. REGUŁY UCZESTNICTWA

Przed przystąpieniem do programu uczestnicy podpisują kontrakt określający reguły uczestnictwa w programie, który zawiera:

- formalne wymogi systematycznej obecności na zajęciach wraz z określeniem sankcji za uchlanie się od udziału w programie,
- zobowiązanie do powstrzymywania się od przemocowych zachowań w kontaktach z członkami rodziny i innymi ludźmi,
- zobowiązanie do powstrzymywania się od spożywania alkoholu i zażywania substancji psychotropowych,
- obowiązek bezpiecznego i zgodnego z zasadami współżycia społecznego i zachowania w trakcie uczestnictwa na zajęciach,
- uznanie osobistej odpowiedzialności za fakt stosowania przemocy w rodzinie,
- informację o monitorowaniu sytuacji rodzinnej i zachowań uczestnika programu.

Wobec osób, których uczestnictwo w programie związane jest z decyzją sądu, policji lub prokuratury stosuje się powiadomienia tych organów o:

- przystąpieniu sprawcy przemocy do programu,
- każdej sytuacji uchylania się od udziału w programie,
- zakończenia uczestnictwa w programie.

Fakt uczestnictwa w programie osób dobrowolnie zgłaszających się jest objęty tajemnicą.

Wszelkie działania podejmowane w ramach realizacji programu mogą być dokumentowane przez:

- harmonogram spotkań oraz ich tematykę,
- korespondencję z urzędami i uczestnikami,
- ankiety,
- indywidualne karty klienta,
- kontrakty z uczestnikami,
- listy obecności,
- notatki,
- raporty,
- wyrażenie zgody przez uczestnika na kontakt z partnerami i instytucjami,
- inne dokumenty potwierdzające prowadzenie działań w ramach programu.

1.4. ZAŁOŻENIA MERYTORYCZNE

Zasadniczą część programu stanowi:

- edukacja – przekazywanie wiedzy odbywa się w sposób aktywizujący uczestników, między innymi przez prowadzenie otwartej dyskusji oraz odwoływanie się do indywidualnych doświadczeń,
- praca nad rozpoznawaniem i zmianą przekonań i postaw osobistych poprzez analizę sytuacji przedstawionych w programie oraz swoich własnych sytuacji życiowych,
- ćwiczenia nowych konstruktywnych form myślenia i reagowania w grupie.

Podstawowe treści edukacyjne (bloki tematyczne):

- nieużywanie przemocy,
- niezastraszanie,
- szacunek,
- zaufanie i wsparcie.
- szczerość i odpowiedzialność,
- partnerstwo,
- negocjacje i sprawiedliwość.

1.5. SPOSÓB REALIZACJI

Podstawową formułą realizacyjną programu jest mała grupa osób o składzie wynikającym z początkowej rekrutacji. W trakcie trwającej edycji – cyklu zajęć – możliwe jest włączenie do zajęć kolejnych uczestników za zgodą prowadzących. Sesje trwające minimum 3 godziny warsztatowe prowadzone są raz w tygodniu. Zauważalne zmiany w postawach i zachowaniach osób stosujących przemoc rejestruje się po około rocznym udziale w zajęciach programowych, stąd wskazane jest dążenie do organizacji w miarę możliwości ciągłości oddziaływań po ukończeniu etapu 60 godzinnego. Możliwe jest dalsze uczestnictwo w programie nawet po zakończeniu minimum programowego – 60 godzin np. w formie udziału w spotkaniach indywidualnych, rodzinnych, w tym w małżeńskich (partnerskich), czy zajęciach grupowych w kolejnej edycji programu. Czas uczestnictwa w programie powinien obejmować nie mniej niż 60 godzin. Formalne uznanie ukończenia szkolenia przez uczestnika nastąpi, gdy jego udział w zajęciach stanowił będzie min. 75% ogólnej liczby

godzin minimum programowego, natomiast zaświadczenie o uczestnictwie w programie wydane zostaną uczestnikom, którzy odbyli min. 50% zajęć.

Zadania związane z realizacją programu obejmują:

- rekrutację uczestników programu,
- obsługę finansową programu,
- monitoring programu,
- pozyskiwanie partnerów w realizacji programu i współpracę z nimi,
- nadzór nad realizacją programu zgodnie z założonymi celami i działaniami nakierowanymi na osiągnięcie zakładanych rezultatów.

Zajęcia odbywać się będą w budynku Starostwa Powiatowego w Limanowej, przy ul. Józefa Marka 9, 34 – 600 Limanowa po godzinach pracy Urzędu.

1.6. ZAKŁADANE REZULTATY PROGRAMU

Działania diagnostyczne, edukacyjne i warsztaty mają przyczynić się do uświadomienia sprawcy, czym jest przemoc, uzyskania przez niego świadomości własnych zachowań przemocowych, nabycie nowych umiejętności służących rozwiązywaniu konfliktów i sporów w rodzinie bez używania agresji, nabycie umiejętności konstruktywnego wyrażania uczuć, nabycie umiejętności partnerskiego współdziałania w rodzinie oraz korzystania z pomocy innych.

Założenia programu mają na celu przyczynienie się do:

- uznania przez sprawców faktu stosowania przemocy,
- uświadomienie sprawcy czym jest przemoc,
- powstrzymywanie się przez te osoby od aktów przemocy,
- uzyskanie przez niego świadomości własnych zachowań przemocowych wobec bliskich,
- nabycie umiejętności partnerskiego współdziałania w rodzinie oraz korzystania z pomocy innych,
- zdobycia wiedzy w zakresie wychowywania dzieci bez przemocy,
- zmiany w postawach i zachowaniu sprawców,
- zmiany zachowań agresywnych na asertywne,
- nabycia konstruktywnego wyrażania uczuć,

- nabycia umiejętności radzenia sobie w sytuacjach trudnych i stresujących,
- zwiększenia odpowiedzialności za swoje czyny.

2. CELE, ZADANIA, REALIZATORZY, TERMINY I WSKAŹNIKI REALIZACJI PROGRAMU

Tabela 1 Opis celów, zadań, realizatorów, terminów i wskaźników realizacji programu

CEL GŁÓWNY				
Pomoc sprawcom w zaprzestaniu stosowania przemocy poprzez uczestnictwo w spotkaniach korekcyjno – edukacyjnych.				
CELE SZCZEGÓŁOWE PROGRAMU	ZADANIA PROGRAMU	REALIZATORZY/ PARTNERZY PROGRAMU	TERMINY REALIZACJI PROGRAMU	WSKAŹNIKI PROGRAMU
Zwiększenie skuteczności oddziaływań wobec osób stosujących przemoc w rodzinie poprzez: – uświadomienie sprawcy czym jest przemoc oraz nabycie nowych umiejętności służących rozwiązywaniu konfliktów, sporów w rodzinie bez użycia agresji, – opracowanie „planu bezpieczeństwa” zapobiegającego użyciu siły i przemocy, – rozpoznanie przez niego sygnałów ostrzegawczych zapowiadających zachowania przemocowe, – naukę umiejętności partnerskiego układania stosunków w rodzinie, uczenie się korzystania z pomocy innych	Promowanie i rozpowszechnianie ulotek/broszur informacyjnych.	– Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie, – Policja, – Miejskie i Gminne Ośrodki Pomocy Społecznej, – Kuratorzy Sądowi, – Zespoły Interdyscyplinarne, – Placówki medyczne, – Ośrodek Interwencji Kryzysowej świadczący usługi na rzecz mieszkańców Powiatu Limanowskiego, – Inne instytucje działające na rzecz przeciwdziałania zjawisku przemocy w rodzinie.	Zadania o charakterze ciągłym, w zależności od potrzeb.	Liczba wydanych i rozdysponowanych materiałów.
	Prowadzenie spotkań/zajęć/ warsztatów grupowych i/lub indywidualnych z osobami stosującymi przemoc w rodzinie.	– Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie, – Powiat Limanowski, – Szkoły, – Placówki edukacyjno-wychowawcze, – Policja, – Miejskie i Gminne Ośrodki Pomocy Społecznej, – Kuratorzy Sądowi,	Zadania o charakterze ciągłym, w zależności od potrzeb.	– Liczba zorganizowanych edycji programu. – Liczba odbytych godzin i/lub spotkań. – Liczba osób, które uczestniczyły w programie (m.in. 50% obecności)

oraz konstruktywnego wyrażania uczuć.		– Poradnia Psychologiczno- Pedagogiczna.		na zajęciach). – Liczba osób, które ukończyły program (m.in. 75% obecności na zajęciach).
	Organizowanie konferencji/ kampanii społecznych/ seminariów/ spotkań otwartych wśród lokalnej społeczności w celu poszerzenia wiedzy z tematyki przemocy w rodzinie i możliwości rozwiązywania konfliktów w rodzinie.	– Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie, – Powiat Limanowski, – Szkoły , – Placówki edukacyjno- wychowawcze, – Policja, – Miejskie i Gminne Ośrodki Pomocy Społecznej, – Kuratorzy Sądowi, – Poradnia Psychologiczno –Pedagogiczna.	Zadania o charakterze ciągłym, w zależności od potrzeb.	Liczba zorganizowa- nych wydarzeń.

3. MONITORING I EWALUACJA PROGRAMU

Monitoring oddziaływań korekcyjnych prowadzony będzie w trakcie trwania edycji oraz po jej zakończeniu. Ponadto na ostatnim spotkaniu dokonywane będzie podsumowanie uczestnictwa w programie i wypełnienie ankiety ewaluacyjnej. Monitoring będzie odbywał się do 3 lat po zakończeniu edycji, co pół roku, poprzez przeprowadzenie rozmów/wypełnienie ankiet z uczestnikami lub ich rodzinami bądź innymi osobami, np. pracownikami instytucji działających na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

Coroczne sprawozdanie z realizacji programu przedstawione będzie Zarządowi Powiatu Limanowskiego, Komisji Do Spraw Pomocy Społecznej Rady Powiatu Limanowskiego oraz Radzie Powiatu Limanowskiego. Ponadto będą wykonywane wszelkie sprawozdania publikowane przez Małopolski Urząd Wojewódzki w Krakowie dotyczące realizacji ww. programu.

Program będzie realizowany zgodnie z rekomendacjami dotyczącymi realizacji programu korekcyjno – edukacyjnego dla osób stosujących przemoc opracowanymi przez Małopolski Urząd Wojewódzki w Krakowie. Zmiany ww. rekomendacji nie wymagają aktualizacji treści niniejszego programu.

4. ŹRÓDŁO FINANSOWANIA PROGRAMU

Opracowanie i realizacja programów korekcyjno – edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie należy do zadań z zakresu administracji rządowej realizowanych przez powiat. Zatem na realizację programu otrzymywane będą dotacje celowe z budżetu państwa. Dodatkowo przeznaczone zostaną środki własne Powiatu Limanowskiego.

SPIS TABEL

Tabela 1 Opis celów, zadań, realizatorów, terminów i wskaźników realizacji programu 65

CZEŚĆ V

PROGRAM PSYCHOLOGICZNO – TERAPEUTYCZNY DLA OSÓB STOSUJĄCYCH PRZEMOC W RODZINIE

LIMANOWA 2019

SPIS TREŚCI

1. OPIS PROGRAMU.....	70
1.1. ADRESACI PROGRAMU	70
1.2. NABÓR UCZESTNIKÓW	70
1.3. REGUŁY UCZESTNICTWA.....	70
1.4. ZAŁOŻENIA MERYTORYCZNE.....	71
1.5. SPOSÓB REALIZACJI	71
1.6. ZAKŁADANE REZULTATY PROGRAMU	72
2. CELE, ZADANIA, REALIZATORZY, TERMINY I WSKAŹNIKI REALIZACJI PROGRAMU	73
3. MONITORING I EWALUACJA PROGRAMU	74
4. ŹRÓDŁO FINANSOWANIA PROGRAMU	74
SPIS TABEL	75

1. OPIS PROGRAMU

1.1. ADRESACI PROGRAMU

Adresatem programu są dorosłe osoby (zarówno kobiety jak i mężczyźni), stosujące przemoc w rodzinie, które:

- ukończyły program korekcyjno – edukacyjny,
- zgłaszające się samodzielnie, bądź kierowane przez instytucje i podmioty,
- nie uczestniczyły w programie korekcyjno – edukacyjnym, ale prezentują dużą świadomość i motywację do pracy nad poprawą relacji rodzinnych.

1.2. NABÓR UCZESTNIKÓW

- Udział w programie jest bezpłatny.
- Przyjęcie do programu poprzedzone jest rekrutacją oraz spotkaniem kwalifikacyjnym.
- Warunkiem przyjęcia do programu jest podpisanie kontraktu oraz rozpoczęcie udziału w spotkaniach zorganizowanych w ramach programu.

Rekrutacji dokonuje się poprzez:

- umieszczanie informacji na stronie internetowej,
- rozsyłanie informacji do instytucji współpracujących z Powiatowym Centrum Pomocy Rodzinie w Limanowej,
- bieżącą współpracę z instytucjami działającymi na rzecz przeciwdziałania zjawisku przemocy w rodzinie.

1.3. REGUŁY UCZESTNICTWA

W programie mogą uczestniczyć osoby, które:

- wyrażą pisemną zgodę na udział w programie,
- będą uczestniczyły w spotkaniach organizowanych w ramach programu,
- zaprzestaną stosowania przemocy wobec członków rodziny,
- zobowiążą się do powstrzymywania się od spożywania alkoholu oraz zażywania środków psychoaktywnych,
- zobowiążą się do poszanowania zasad współżycia społecznego,

- wyrażą zgodę na przeprowadzenie oceny skuteczności programu w dniu jego zakończenia oraz po jego zakończeniu.

Wszelkie działania podejmowane w ramach realizacji programu mogą być dokumentowane przez:

- harmonogram spotkań oraz ich tematykę,
- korespondencję z urzędami i uczestnikami,
- ankiety,
- kontrakty z uczestnikami,
- listy obecności,
- notatki,
- raporty,
- wyrażenie zgody przez uczestnika na kontakt z partnerami i instytucjami,
- inne dokumenty potwierdzające prowadzenie działań w ramach programu.

1.4. ZAŁOŻENIA MERYTORYCZNE

Główne założenia merytoryczne to:

- integracja, budowanie poczucia bezpieczeństwa w grupie,
- komunikacja w relacji rodzinnej – style komunikacji oraz nabycie umiejętności komunikacji wśród członków rodziny,
- edukacja w obszarze dotyczącym zjawiska przemocy w rodzinie,
- emocje w życiu rodzinnym i umiejętność ich wyrażania bez agresji,
- poznawanie siebie w kontaktach interpersonalnych w kontekście osobistych zasobów i blokad,
- możliwość poprawy relacji w związku i budowanie nowych, właściwych relacji,
- wytyczenie nowych obszarów właściwych relacji w związku i rodzinie – własne pomysły i możliwości ich realizacji,
- problemy osobiste wyniesione ze środowiska biologicznego, jako możliwość zmiany obrazu siebie – pracy nad sobą.

1.5. SPOSÓB REALIZACJI

Program realizowany jest w formie spotkań:

- grupowych i/lub,
- indywidualnych i/lub,
- małżeńskich/partnerskich/rodzinnych.

Wybór formy spotkań przebiega w zależności od:

- zdiagnozowanych czynników wpływających na relacje w rodzinach uczestników,
- poziomu motywacji oraz samoświadomości uczestników i ich najbliższej rodziny do pracy korekcyjnej.

Tematyka indywidualnych spotkań jest ukierunkowana na osobiste potrzeby uczestników. Spotkania małżeńskie/partnerskie/rodzinne zawierają elementy mediacji, a także systemowej terapii rodzin. Szczególny nacisk jest położony na najbardziej zaburzone obszary.

Zajęcia odbywać się będą w budynku Starostwa Powiatowego w Limanowej, przy ul. Józefa Marka 9, 34 – 600 Limanowa po godzinach pracy Urzędu.

Dla każdego z uczestników przewidziane jest 10 godzin spotkań zorganizowanych w ramach programu. Osoba ukończy program jeżeli weźmie udział w min. 75 % spotkań.

1.6. ZAKŁADANE REZULTATY PROGRAMU

Założenia programu mają na celu przyczynienie się do:

- zbudowania poczucia bezpieczeństwa,
- nabycia umiejętności właściwej komunikacji,
- zdobycia wiedzy w obszarze negatywnego zjawiska przemocy w rodzinie,
- nauczania się właściwego wyrażania emocji bez użycia agresji,
- poznania siebie w kontaktach interpersonalnych w kontekście osobistych zasobów i blokad,
- nabycia umiejętności budowania nowych, pozytywnych relacji w związku małżeńskim, partnerskim i rodzinie,
- określenia własnych pomysłów na odnajdywanie się w relacjach w związku małżeńskim, partnerskim i rodzinie,
- dokonania zmiany obrazu siebie poprzez pracę nad sobą.

2. CELE, ZADANIA, REALIZATORZY, TERMINY I WSKAŹNIKI REALIZACJI PROGRAMU

Tabela 1 Opis celów, zadań, realizatorów, terminów i wskaźników realizacji programu

CEL GŁÓWNY				
Rozwijanie oraz utrwalanie kompetencji sprawców przemocy w rodzinie w zakresie komunikacji z rodziną bez stosowania przemocy poprzez oddziaływanie psychologiczno – terapeutyczne.				
CEL SZCZEGÓŁOWY PROGRAMU	ZADANIA PROGRAMU	REALIZATORZY/ PARTNERZY PROGRAMU	TERMINY REALIZACJI PROGRAMU	WSKAŹNIKI PROGRAMU
Oddziaływanie na osoby stosujące przemoc w rodzinie poprzez: – nabycie oraz rozwój wiedzy uczestników, mającej na celu powstrzymanie się od zachowań przemocowych, – utrwalenie zachowań wyuczonych w ramach spotkań programu korekcyjno – edukacyjnego, – rozwój zachowań prospołecznych, – rozwój umiejętności samokontroli emocji, – poprawę relacji z najbliższymi oraz umiejętności budowania relacji rodzinnych.	Promowanie i rozpowszechnianie ulotek/broszur informacyjnych.	– Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie, – Policja, – Miejskie i Gminne Ośrodki Pomocy Społecznej, – Kuratorzy Sądowi, – Zespoły Interdyscyplinarne, – Placówki medyczne, – Sądecki Ośrodek Interwencji Kryzysowej świadczący usługi na rzecz mieszkańców Powiatu Limanowskiego, – inne instytucje działające na rzecz przeciwdziałania zjawisku przemocy w rodzinie.	Zadania o charakterze ciągłym, w zależności od potrzeb.	Liczba wydanych i rozdysponowanych materiałów.
	Prowadzenie spotkań/zajęć/ warsztatów: – grupowych i/lub, – indywidualnych i/lub , – małżeńskich/ partnerskich/ – rodzinnych w obszarze psychologiczno – terapeutycznym.	– Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie, – psycholodzy, psychoterapeuci, terapeuci, którzy posiadają minimum 3 – letnie doświadczenie zawodowe w pracy z osobami uwikłanymi w przemoc	Zadania o charakterze ciągłym, w zależności od potrzeb.	– Liczba zorganizowanych spotkań/zajęć/ warsztatów wraz z liczbą osób, które w nich uczestniczyły. – Liczba osób, które ukończyły program psychologiczno – terapeutyczny.

		w rodzinie, – realizatorzy programów korekcyjno – edukacyjnych.		
--	--	---	--	--

3. MONITORING I EWALUACJA PROGRAMU

Na ostatnim spotkaniu dokonywane będzie podsumowanie uczestnictwa w programie i wypełnienie ankiety ewaluacyjnej. Ocena skuteczności programu będzie również po zakończeniu programu poprzez przeprowadzenie rozmów z uczestnikami lub ich rodzinami bądź innymi osobami, np. pracownikami instytucji działających na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

Coroczne sprawozdanie z realizacji programu przedstawione będzie Zarządowi Powiatu Limanowskiego, Komisji Do Spraw Pomocy Społecznej Rady Powiatu Limanowskiego oraz Radzie Powiatu Limanowskiego. Ponadto będą wykonywane wszelkie sprawozdania publikowane przez Małopolski Urząd Wojewódzki w Krakowie dotyczące realizacji ww. programu.

Program będzie realizowany zgodnie z rekomendacjami dotyczącymi realizacji programu psychologiczno – terapeutycznego dla osób stosujących przemoc opracowanymi przez Małopolski Urząd Wojewódzki w Krakowie. Zmiany ww. rekomendacji nie wymagają aktualizacji treści niniejszego programu.

4. ŹRÓDŁO FINANSOWANIA PROGRAMU

Zakłada się finansowanie programu ze środków otrzymanych z Małopolskiego Urzędu Wojewódzkiego w Krakowie, środków własnych Powiatu Limanowskiego oraz ze środków pozyskanych z innych źródeł.

SPIS TABEL

Tabela 1 Opis celów, zadań, realizatorów, terminów i wskaźników realizacji programu	73
---	----

Przewodnicząca Rady

mgr Ewa Filipiak

Dokument podpisany bezpiecznym podpisem elektronicznym

Podpis: Signature-1287132281

Imię: Ewa

Nazwisko: Filipiak

Instytucja:

Miejscowość:

Województwo:

Kraj: PL

Data podpisu: 15 listopada 2019 r.

Zakres podpisu: Cały dokument